

*”Man följer bara med och är tyst”
- fattigdom i barns ögon*

*Kjerstin Andersson Bruck
& Daniel Lindberg*

Örebro universitet, 2016

Förord

Tack till alla elever som har deltagit i intervjuerna, samt till skolor och fritidsgårdar som ställt lokaler och tid till förfogande.

Tack till Jennie Jensen, Isabella Elvgrip, Homan Gerami och Lukas Fransson som transkriberat intervjuerna. Tack även till Kristina Andersson och Lisa Karlsson, studenter på termin 6 på Socionomprogrammet som i sitt examensarbete gjort en mycket bra forskningsöversikt över barns ekonomiska och sociala utsatthet.

Projektet är finansierat av Örebro kommun som ett led i kommunens arbete för barn i ekonomiskt utsatta hushåll.

Innehåll

Sammanfattning

Inledning.....	1
Studien.....	3
1. Definitioner av och orsaker till fattigdom	6
Hur elever i Örebro definierar fattigdom	7
Någon annans fattigdom.....	8
Fattigdomens geografi.....	10
Orsaker till fattigdom	11
Temporär eller kronisk barnfattigdom	13
2. Konsumtion, statusmarkörer och mobbning	15
Kläder och mobbning	16
Materiell standard.....	18
Valfrihet och handlingsutrymme.....	20
Kompisar, fritidsaktiviteter och gemenskap.....	22
3. Skolan.....	24
När aktiviteter inte kostar pengar i skolan.....	25
När aktiviteter kostar pengar i skolan.....	26
Att prata om fattigdom	28
4. Att hantera ekonomisk utsatthet	30
Att förlita sig på föräldrar.....	31
Att förlita sig på kompisar.....	33
Att få upp ögonen för fattigdom.....	34
Avslutning	36
Rekommendationer	39
Referenser.....	41

Sammanfattning

Inledning och beskrivning av studien

Studien är gjord på uppdrag av Örebro kommun som en del av det strategiska arbetet för att halvera andelen barn som lever i ekonomisk utsatthet i Örebro. Syftet med studien är att undersöka hur barn och ungdomar i Örebro kommun definierar fattigdom och vilka konsekvenser ekonomisk utsatthet har i deras liv. Därtill studeras hur barns och ungas liv påverkas av ekonomiska relationer. Studien tar sin utgångspunkt i synen på barn som kompetenta aktörer vilket innebär att barns röster och åsikter tillmäts lika stort intresse som vuxnas åsikter, i enlighet med barnkonventionen och i synnerhet dess artikel 12. I studien har 75 elever i fyra skolor och på två fritidsgårdar intervjuats i fokusgrupper oberoende av elevernas ekonomiska status. Det är av vikt att även elever som kommer från resursstarka områden och som inte har egen erfarenhet av ekonomisk utsatthet ingår i studien, då väldigt lite sådan forskning finns i Sverige. Hur barn förstår och uppfattar fattigdom påverkar deras sociala relationer och fattiga barn påverkas av hur fattigdom tolkas av andra barn. Som stimulumaterial vid intervjuerna användes filmer från bland annat Rädda Barnens *Fattigskolan* och SVT 15 – *mitt liv. Inga pengar*. Intervjuerna har transkriberats. Barnen, skolorna och fritidsgårdarna har anonymiserats av forskningsetiska skäl. I rapporten har barnens egna röster lyfts fram. Citaten har tolkats med hjälp av tidigare forskning om barnfattigdom från Sverige, Norden och till viss del England och USA.

Resultat

- Definitioner av och orsaker till fattigdom

Fattigdom definieras inom forskning och policy som antingen absolut eller relativ, vilket även eleverna i Örebro ger exempel på. Enligt de intervjuade eleverna anser de flesta att fattigdom är osynligt i Örebro och att om det finns så drabbar det någon annan. I de fall då eleverna beskriver en synlig fattigdom handlar det om tiggare och uteliggare eller hänvisas till vissa bostadsområden i kommunen. Detta känns igen från tidigare forskning som visar att ett sätt att hantera ekonomisk utsatthet är att distansera sig från den, vilket gör den egna situationen mer uthärdlig. Enligt eleverna i studien kan fattigdom bero på föräldrars arbetslöshet och sjukskrivning, men kan också relateras till migration. Det är dock viktigt att skilja på temporär och kronisk fattigdom. Då den ekonomiska utsattheten har varat i mer än sju år av barnets liv räknas den som kronisk, vilket i huvudsak drabbar barn med invandrarbakgrund. För barn till ensamstående mammor eller föräldrar som tillfälligt förlorar arbetet är det vanligare att den ekonomiska utsattheten är temporär och övergående.

- Konsumtion

Ekonomisk utsatthet kan inte förstås utan att också förstå konsumtionens roll i samhället. Konsumtion ingår som en del av barns identitetsskapande, både på gruppnivå och individuellt då vi i dag lever i ett konsumtions-samhälle. Konsumtion är också relationsskapande, både mellan barn men också mellan barn och föräldrar. Vissa konsumtionsvaror så som kläder och mobiltelefoner spelar stor roll i barns och ungdomars liv då de symboliserar status och konsumtionsmöjligheter. I intervjuerna är det tydligt hur kläder är ett sätt för barn och ungdomar att presentera sig själva, men det utgör också grund för att jämföra sig med andra. Kläder och specifika märken signalerar vilka förutsättningar barn och unga har att konsumera, och eleverna i studien visar upp god kunskap om vilka märken som symboliserar högre status än andra.

Kläder kan vara en anledning till att vissa barn utsätts för mobbning och barn kan uppleva en klädpress för att passa in i gruppen. Det spelar också roll hur de används, då det finns ett socialt tryck på att inte klä sig i samma kläder varje dag utan att ha möjlighet att variera sig. Kläders funktion kan inte skiljas från deras symboliska värde. Barn som lever i ekonomisk utsatthet kan uppleva att de blir bortskämda av sina föräldrar som vill kompensera och normalisera situationen för barnen. Barnen beskriver att trots familjens ekonomiska utsatta delar med sig av det man har till andra barn och syskon. Att leva i fattigdom handlar om bristande valfrihet och handlingsutrymme. Den definitionen ger både eleverna i studien och nobelpristagaren, professor Amartya Sen, som också menar att fattigdom syns och påverkar människor olika beroende på vilken kontext de lever i. Materiella tillgångar har inte bara ett symbolvärde utan leder också till ett ökat handlingsutrymme. Bristen på materiella tillgångar märks mer i vissa sammanhang än andra, då materiella tillgångar är resurser i det sociala samspelet och kan resultera i antingen gemenskap eller uteslutning. Fritidsaktiviteter är en utgångspunkt för barns sociala relationer och det kan vara svårt för barn att vidmakthålla sociala relationer om de inte går på samma skola eller deltar i samma fritidsaktiviteter som sina kamrater. Att ha begränsade möjligheter att ta sig till organiserade verksamheter, kan också vara ett hinder för barn att delta i fritidsverksamheter. Fritidsaktiviteter erbjuder också barn från ekonomiskt utsatta hushåll en möjlighet att dels träffa barn och unga som har en liknande situation vilket kan skapa gemenskap, del skapa nätverk och kontakter med andra vuxna förebilder och skapa ett samhällsengagemang. Därmed kan fritidsaktiviteter anses vara skyddande mot andra sociala risker. Även en väldigt låg summa kan verka utestängande för barn och ungdomar från ekonomiskt utsatta familjer.

- Skolan

Skolan är en arena för barn och ungdomar att jämföra sig där statussymboler och konsumtionsvaror återspeglar deras olika ekonomiska förutsättningar. Eleverna som deltar i studien anser att skolan bör vara gratis och att aktiviteter som kostar pengar inte bör organiseras av skolan. På en av exempelskolorna finns utrustning och idrotts- och simkläder att låna för eleverna vilket gör att alla kan delta i alla aktiviteter som organiseras. På den andra exempelskolan har aktiviteter organiserats där föräldrarna förväntas bidra. Det gör att vissa elever inte kan delta i den aktuella aktiviteten och även om skolan ordnar aktiviteter som inte kostar, är eleverna eniga om att det som kostar är roligare. Eleverna som inte kan delta utestängs inte enbart från aktiviteten i sig utan även från det sociala samspelet som följer på aktiviteten. På skolan framkommer också att det finns en förväntan om att alla föräldrar har en möjlighet att bidra och att eleverna har efterfrågad utrustning. Det gör också att eleverna tror att alla har samma förutsättningar att delta som de själva. Eleverna i studien anser att skolan i för liten utsträckning pratar om barnfattigdom och att det är ett problem. Eleverna anser att skolan har en möjlighet att vara mer inkluderande genom att belysa elevers olika förutsättningar. Att samtala om elevers olika ekonomiska förutsättningar ger dem en möjlighet att förstå och respektera varandra. Dock får inte samtalet ske under sådana former så att det verkar utpekande för enskilda elever.

- Att hantera ekonomisk utsatthet

Barn och ungdomar har olika strategier för att hantera ekonomisk utsatthet. Det kan handla om att dryga ut de ekonomiska medlen genom att själv jobba eller spara pengar. Men framför allt kan det handla om att visa förståelse för och acceptera föräldrars oförmåga att betala vissa saker. Eleverna i studien vittnar om att alla barn inte kan förlita sig på sina föräldrar utan att de "följer med och håller tyst". Eleverna beskriver också att de tar ansvar för och behöver hantera sina föräldrars känslor kring ekonomisk utsatthet, vilket även tidigare forskning beskriver. Vissa elever har dock kunnat förlita sig på kompisar som har möjlighet att dela med sig eller betala för dem.

Rekommendationer

- Skolan är en tänkbar mötesplats för barn och ungdomar från olika områden, men riskerar också att bidra till olikheterna. *Det är därför lämpligt att skapa många och varierande mötesplatser för barn och ungdomar från olika områden.*
- Skolan har möjlighet att verka för att synliggöra ekonomisk utsatthet och att inte spä på bilden av att fattigdom enbart finns i Afrika. *Det är lämpligt att ta fram ett utbildningsmaterial liknande de filmer som visades i den här studien för att diskutera ekonomiska förutsättningar.*
- Skolan har möjlighet att verka för att öka förståelsen och respekten för att alla elever inte har samma förutsättningar. *Det är lämpligt att alla skolor oavsett bostadsområdets ekonomiska förutsättningar erbjuder utrustning till alla och att aktiviteter inte organiseras som kostar pengar.*
- Barn och ungdomar påverkas av den allmänna synen på bostadsområden. *Det är lämpligt att verka för att ändra synen på ekonomiskt utsatta bostadsområden och att verka för att barn och unga från hela kommunen har anledning och möjlighet att lära känna dessa områden.*
- Även väldigt små summor kan verka utestängande för barn i ekonomiskt utsatta familjer. Fritidsaktiviteter ökar barns och ungas sociala nätverk och ger barn möjlighet att utveckla sina kompetenser och en samhällsanknytning. *Det är lämpligt att erbjuda stöd till ekonomiskt utsatta familjer så att deras barn utan kostnad kan delta i fritidsaktiviteter. Vidare är det lämpligt att ombesörja att organiserade fritidsaktiviteter arrangeras i eller i närheten av barnens bostadsområden för att stimulera och göra det möjligt för så många som möjligt att delta. Det är också lämpligt att föra en diskussion med idrotts- och kulturföreningar om dolda kostnader och hur de kan sänka kraven på utrustning och ekonomiskt stöd från föräldrar.*
- Det är viktigt att hela familjen stötts genom välfärdsinsatser, men att dessa också distribueras inom familjen. *Det är därför lämpligt att försörjningsstöd och rådgivande verksamhet uppmärksammar barns och ungdomar situation i ekonomiskt utsatta familjer. Det kan handla om att samtala med vårdnadshavare men också med barnen själva.*
- Ett sätt att stötta barn och ungdomar i ekonomiskt utsatta familjer är att se till att de får tillgång till egna ekonomiska resurser. *Det är därför lämpligt att stötta*

ungdomar från ekonomiskt utsatta familjer genom att kommunen erbjuder feriearbeten till just dessa ungdomar.

- 0 Det är viktigt att identifiera och stötta de familjer som riskerar att hamna i kronisk fattigdom. Alltså familjer med låg utbildning. *Det är därför lämpligt att utforma insatser direkt riktade till dessa familjer. Ett sätt kan vara att motivera och öppna fler vägar till utbildning. Genom att öka utbildningsnivån minskar risken för ekonomiska problem. Här finns fler exempel på riktade utbildningsinsatser till barn och unga från studieovana miljöer exempelvis Linje 14 (se <https://www.oru.se/samhalle-och-naringsliv/skola/breddad-rekrytering/linje-14/>). Ett fortsatt arbete i denna riktning kan fungera förebyggande och därmed minska barnfattigdomens mer långtgående effekter bland barn och unga.*

Inledning

Antalet barn och ungdomar som lever i ekonomisk utsatta hushåll i Örebro kommun skulle sammanlagt fylla dryga 200 skolklasser. År 2010 uppgick antalet barn i ekonomisk utsatthet till 15,9 procent.¹ Örebro kommun har satt upp målet att halvera den andelen till år 2020 (Örebro kommun 2013). Andelen barn i ekonomiskt utsatta hushåll är dock ojämnt geografisk fördelat i kommunen. Det finns en tydlig geografisk koncentration av barn som lever i ekonomisk utsatthet, då sex bostadsområden, av totalt 185 i Örebro kommun, svarar för 73 % av alla barn som lever i ekonomiskt utsatta hushåll. Exempelvis lever över hälften av alla barn i bostadsområdet Vivalla i ekonomiskt utsatta familjer och i Oxhagen och Brickebacken är det lite drygt hälften av alla barn som faller under barnfattigdomsmåttet (Örebro kommun 2012). Barn som upplever ekonomisk utsatthet har generellt en tendens att må psykiskt sämre än andra barn (Näsman 2012). Familjens ekonomiska situation skapar en stress och oro i vardagslivet och barnen har, både nu och i framtiden, en större risk för ohälsa, missbruk, självmordsförsök och mortalitet (Örebro kommun 2013). Familjens ekonomiska situation begränsar också ofta barns sociala vardagsliv. Tillsammans påverkar detta barn negativt vilket får genomslag för de enskilda barnens framtida livschanser (Ringbäck Weitoft et al. 2008). Barnfattigdomen sammanfaller med etnisk och socioekonomisk segregation, där resursstarka områden (i avseende på inkomst, utbildning etc.) har en liten andel barn i ekonomiskt utsatta hushåll och tvärtom, resurssvaga områden har en hög andel.

Enligt FNs konvention om barnets rättigheter (UNICEF 1989) har alla barn rätt till social trygghet, en skälig levnadsstandard samt lek, vila, och fritid, vidare har alla barn samma rättigheter och ingen får diskrimineras. Artikel (3) om barns bästa är en av barnkonventionens fyra grundläggande principer. Problemet för det offentliga samhället att hantera denna princip har uppmärksammats av flera forskare, i frågor om exempelvis barns asyl, vårdnad och adoption (se bland annat Leijonhufvud 2014; Lundberg 2009; Lindgren 2006; Schiratzki 2005; Sandin & Halldén 2003). Innebörden av barnets bästa specificeras dock inte juridiskt någon stans i svensk lagstiftning, trots detta ska myndigheter se till barns bästa då beslut fattas². Barn har också rätt till delaktighet och till att uttala sig i beslut som berör dem. Det är i ljuset av detta som barnfattighedsfrågan ska uppmärksammas och de problem som det enskilda barnet upplever genom att växa upp i ett ekonomiskt utsatt hushåll. Det finns ett fåtal svenska studier av hur barn som lever i ekonomisk utsatthet upplever sin situation (Näsman 2012; Fernqvist 2013a; Harju 2008). Få studier har dock tittat på hur barn och ungdomar generellt ser på fattigdom och på hur barn och ungdomar påverkas av de ekonomiska förutsättningar de lever under.

Örebro kommun har sedan 2013 arbetat aktivt med att reducera andelen barn som lever i ekonomisk utsatthet i kommunen. En handlingsplan för arbetet togs fram som innehåller konkreta åtgärder för att nå målet om att halvera andelen barn i ekonomiskt utsatta hushåll till år 2020. Som ett led i arbetet gavs uppdraget till Örebro universitet att studera hur barn och ungdomar i Örebro upplever sin ekonomiska situation och barnfattigdom i syfte att ge ytterligare kunskap om barns perspektiv på fattigdom. Studien tar sin utgångspunkt i synen på barn som kompetenta aktörer (James, Jenks & Prout 1989; Sandin 2003), vilket innebär att barns röster och åsikter tillmäts lika stort intresse som vuxnas åsikter, i enlighet med barnkonventionen och i synnerhet dess artikel 12. Denna utgångspunkt har resulterat i att

¹ Enligt Rädda barnens fattigdomsmått (se Salonen 2015)

² Se Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) om Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet för definitioner från FNs kommitté för barnrättsfrågor

studien försöker fånga *barns perspektiv* genom de intervjuer som har gjorts. Dessa tolkas sedan och förstås av vuxna forskare, som drar slutsatser och kommer med rekommendationer, vilket innebär ett *barnperspektiv* (Halldén 2003). *Barns perspektiv* utgår ifrån vad barn själva tycker och tänker medan ett *barnperspektiv* är ett vuxet perspektiv på barn (Halldén 2003). Forskning som utgår från barns perspektiv baseras på barns egna berättelser och beskrivningar av sina tankar och erfarenheter (jfr Alanen 2010; Punch 2002) och fokuserar på barns erfarenheter här och nu (Uprichard 2008). Studien strävar alltså inte efter att härleda barnens åsikter och tankar till vuxenvärlden utan analyseras i sin egen rätt som en del i en större samhällsdebatt. Denna vetenskapliga tradition kallas oftast för barndomssociologi (se Kehily 2009). När barn som lever i ekonomisk utsatthet själva beskriver konsekvenserna av barnfattigdom belyses aspekter på fattigdom som kanske inte alltid vuxna betänker.

Syftet med denna rapport är att undersöka hur barn och ungdomar i Örebro kommun definierar fattigdom och vilka konsekvenser ekonomisk utsatthet har i deras liv. Därtill studeras hur barns och ungas liv påverkas av ekonomiska relationer.

Studien

I denna studie intresserar vi oss för barns och ungdomars åsikter om fattigdom, oavsett vilken erfarenhet de själva har av fattigdom. Att prata om fattigdom kan för vissa barn och ungdomar upplevas som abstrakt och svårfångat. För att kunna hitta konkreta exempel att prata om har studien genomförts med metoden fokusgruppsintervjuer. Fokusgruppsintervjuer innebär att ett stimulumaterial använts som underlag för samtal i gruppen och lämpar sig väl för att göra det möjligt för barn och ungdomar att delta och att prata på sina egna villkor (Wibeck 2010). Detta innebär att barnen kan reagera på materialet och själva välja om de vill berätta om egna erfarenheter eller vill hålla sig till en allmän diskussion. Det spelar också roll att intervjuerna sker i grupp då den enskilde deltagaren kan välja att inte svara om någon fråga eller samtalsämne upplevs som jobbig. Intervjuerna innebär alltså mer av dialoger än svar på direkta frågor (Wibeck 2010; Morgan, Gibbs, Maxwell & Britten 2002).

Stimulimaterialet låg till grund för de frågor som ställdes. Fördelen med att inte ha en enhetlig intervjuguide var att intervjuerna kunde anpassas efter elevernas ålder och erfarenheter.³ Stimulimaterialet har också anpassats till elevernas åldrar och har utgjorts av filmer. För de yngre eleverna visades ett antal korta filmer producerade av Rädda Barnen i en kampanj de kallade för *Fattigskolan* (se www.raddabarnen.se/press/kampanjer/fattigskolan). För de äldre eleverna visades inledningsvis en film producerad av en gymnasieskola i en stockholmsförort. Den togs tyvärr bort från YouTube under studiens gång och ersattes i projektet av en film producerad av SVT i en serie kallad *15 - Det här är mitt liv* och filmen heter *Inga pengar* (tillgänglig via www.filmochskola.se). Stimulimaterialet tar upp många av de aspekter kring barnfattigdom som tidigare forskning har visat på (se Fernqvist 2013a; Harju 2008) som att barn som lever i ekonomisk utsatthet har strategier för att hantera detta, så som att inte följa med på sociala aktiviteter eller att tacka nej till kalas för att slippa själv bjuda tillbaka. Fördelen med fokusgruppsintervjuer och att använda stimulumaterial är att det gör det möjligt att prata om svåra frågor utan att det blir självutlämnande för eleverna eftersom samtalet kan cirkla kring karaktärerna och händelserna i filmen (Wibeck 2010). Stimulimaterialet kan också väcka frågor hos eleverna som de själva kan lyfta i intervjuerna. Nackdelen kan vara att filmens budskap färgar samtalet i viss grad. Vissa elever blev känslomässigt berörda av filmerna och ställde sig frågande till om elev har det så här i Sverige. Vissa teman som eleverna diskuterade i intervjuerna kan härledas direkt till filmerna, så som att panta burkar och frågan om att ha badkläder. I alla intervjuer diskuterades också om det är rätt att vissa aktiviteter i skolan får kosta pengar, vilket också är ett tema som återfanns i filmerna. I filmen som visades för de äldre eleverna går en tjej i högstadietåldern runt på stan i Stockholm och tittar på kläder, men hon köper inget, samtidigt som hon berättar om sitt liv:

*Vi har aldrig pengar. Jag menar verkligen aldrig. Jag vet att det låter sjukt, men så är det. Ibland vet jag inte om vi ska ha råd att betala hyran. Det är skämmigt och skitjobbigt. Idag är min klass på museum. Alla ska så klart följa med, för "det ingick" sa min lärare. Problemet var att det kostade 100 kr och det ska våra föräldrar betala. Jag vill inte säga något till mamma för jag visste att vi inte skulle ha råd och att hon skulle bli ledsen (ur filmen *Inga pengar*, SVT)*

³ För att underlätta läsningen kallas de intervjuande barnen och ungdomarna för elever alternativt deltagare i rapporten. Barn och ungdomar används för att beskriva barn och ungdomar i allmänhet

Samma tematik återkommer i en av Rädda Barnens filmer i *Fattigskolan* kallad *Utflykter är dyra*. Erfarenheten är att filmerna gjorde det möjligt att samtala i konkreta termer kring det relativt abstrakta ämnet fattigdom och alla intervjuande deltagare gav exempel från sina egna liv vilket tyder på att de kände igen och kunde relatera till budskapet i filmerna.

Intervjuerna har gjorts på skolor och fritidsgårdar i Örebro kommun, inom centralorten, i förorter och på landsbygden. Deltagandet i intervjuerna har byggts helt och hållet på frivillighet från barnens sida. Mentorerna och fritidsledarna har i ett inledande skede presenterat studien för och förhört sig om intresset i barn- och ungdomsgrupperna. Därefter har någon av forskarna i projektet kommit och träffat barnen och beskrivit mer i detalj vad ett deltagande innebär. Deltagarna i studien har då också fått skriftlig information och samtyckesblanketter. I intervjuerna med barn under 15 år har vårdnadshavarna givit sitt samtycke, liksom barnen själva. I de fall eleverna var över 15 år har de själva skrivit på samtyckesblanketten.⁴ Efter att samtycke givits genomfördes intervjuerna på skoltid eller i samband med fritidsaktiviteter. I studien har sammanlagt 75 elever intervjuats i åldrarna 10-18 år i sammanlagt 23 intervjuer. Intervjuerna genomfördes i fyra skolor och på två fritidsgårdar. Intervjuerna varierar i längd mellan 16 min och 45 min, sammanlagt över 10 timmar. Alla intervjuer har spelats in på video och har transkriberats ordagrant. Vi är tre personer som har gjort intervjuerna: Kjerstin Andersson Bruck, Daniel Linberg och Torgny Pettersson, samtliga aktiva på Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete vid Örebro universitet. Samtliga intervjuer har transkriberats och i presentationen i vissa fall redigerats sparsamt för att tydliggöra innehållet. Intervjuerna har analyserats genom att först koncentrera uttalandenas innehåll replik för replik för att därefter tematisera dessa i en så kallad meningstematisering (Kvale & Brinkmann 2014) och en kodning av materialet. Därefter har gemensamma teman identifierats.

I rapporten har vi vinnlagt oss om att lyfta fram elevernas egna röster, vilket gör att det förekommer många citat. Dessa har tolkats med hjälp av i huvudsak tidigare forskning om barnfattigdom i Sverige, Norden och till viss del England och USA. I rapporten används begreppen elever och ibland deltagare för att beskriva de som intervjuats. Alla deltagare i intervjuerna har i början av intervjun fått välja ett eget alias som vi använder när vi skriver om dem. I ett fåtal fall har eleverna valt samma namn och då har vi forskare ersatt det med något liknande för att undvika missförstånd. I rapporten har vi valt att i huvudsak anonymisera de skolor som eleverna går på och valt att inte omnämna bostadsområdena med namn, om inte deltagarna själva nämner vissa områden. Det är i huvudsak två skolor som vi har hämtat våra exempel från. Dessa kommer att kallas för Skola A och Skola B. Detta på grund av att eleverna beskriver hur det ser ut i deras skola eller klass och förutsättningarna mellan skolorna och bostadsområdena skiljer sig i hög grad från varandra. Skola A ligger i ett område i Örebros utkant. I området har ca 30 procent av invånarna utländsk bakgrund och inkomstnivån i området ligger på ca 50 procent av nivån i bostadsområdet där skola B ligger. Flera av eleverna som intervjuats har också utländsk bakgrund och vissa elever har erfarenheter från andra samhällen och skolsystem. Skola B ligger i ett bostadsområde där inkomstnivån ligger betydligt högre och där ca 10 procent av befolkningen har utländsk bakgrund (Örebro kommun statistikdatabas). De flesta eleverna som deltog i studien har svensk bakgrund. Intervjuer har även gjorts på ytterligare två skolor och två fritidsgårdar, men de kommer inte att nämnas närmare i rapporten.

I rapporten används i huvudsak uttrycket ekonomisk utsatthet för att beskriva deltagarnas egna ekonomiska situation, men växelvis används också fattigdom och barnfattigdom, huvudsakligen i relation till tidigare forskning. Det har framgått i intervjuerna att vissa deltagare

⁴ Detta i enlighet med Vetenskapsrådets forskningsetiska riktlinjer (2012). För mer om forskningsetik se www.codex.vr.se

har egen erfarenhet av att leva i ekonomisk utsatthet, att ha kompisar, släkt eller grannar som lever i ekonomisk utsatthet eller som lever i ett resurssvagt bostadsområde. Det finns också deltagare som tidigare i livet har upplevt ekonomisk utsatthet men som nu lever relativt gott. Dessa kommer i rapporten att omnämnas som elever *med* erfarenhet av ekonomisk utsatthet. Andra deltagare i studien har däremot ingen eller väldigt liten egen erfarenhet av ekonomisk utsatthet. Det är av vikt att även elever som kommer från resursstarka områden och som inte har egen erfarenhet av ekonomisk utsatthet ingår i studien då väldigt lite sådan forskning finns i Sverige (jfr Harju 2008; Näsman et al. 2012; Fernqvist 2013). Hur barn förstår och uppfattar fattigdom påverkar deras sociala relationer och fattiga barn påverkas av hur fattigdom tolkas av barn som inte är fattiga (Hakovirta & Kallio 2015). Hur fattigdom generellt uppfattas i samhället påverkar också hur välfärden organiseras i ett land samt hur villiga medborgare är att bidra till socialförsäkringssystemet (se Albrekt Larsen 2006; Hakovirta & Kallio 2015).

1. Definitioner av och orsaker till fattigdom

Frågan om vad som ska räknas som barnfattigdom är ganska komplicerad, både för eleverna som har intervjuats i denna studie och för forskare som försöker mäta barnfattigdomen i Sverige. De flesta av deltagarna uttrycker att de inte har tänkt på att det kan finnas fattiga barn i Sverige.

Lina	Nej, jag visste inte att det kunde va såhär. Jag har aldrig hört några av mina kompisar berättat om någonting sånt.
Cajsa	Nej... Alltså, det beror ju på om man... om man kollar vad som händer i filmen, det är inte så att man alltså, jag vet inte, alltså...
Ellen	Nej, eller hur.
Cajsa	Nej, eller hur. Om hon gick i min klass skulle man inte ens märka det tror jag
Lina	Nej... Nej, alltså. Det är ju inte sånt man ser direkt.

I jämförelse med andra länder i världen har Sverige en väldigt låg andel fattigdom. I ett internationellt perspektiv tillhör Sverige höginkomstländerna med en medelinkomst på över 100 000 svenska kronor om året (se www.who.org). Trots detta lever allt fler i Sverige under ekonomiskt utsatta förhållanden. SCB skriver att: "Inget annat EU-land kan visa upp en lika stor andel hushåll med en god materiell och ekonomisk standard som Sverige. Men samtidigt ökar andelen av befolkningen som befinner sig i risk för fattigdom i Sverige mellan åren 2008 och 2013." (www.SCB.se 2015). För att förstå detta behövs inte ett sätt att förstå fattigdom på utan två. Dels ett absolut fattigdomsmått som förhåller sig till en ekonomisk lägsta nivå (Rauhut 2013), dels ett relativt fattigdomsmått.

I Sverige finns inget officiellt definierat mått på absolut fattigdom. Världsbanken räknar människor som extremt fattiga om de har en inkomst under 1,90 US dollar om dagen per person (www.unicef.se/fakta/fattigdom) men det är ett mått som är svårt att använda i Sverige då få i samhället lever under sådana omständigheter. EU:s statistikorgan Eurostat har utvecklat vad som skulle kunna kallas för ett absolut fattigdomsmått baserat på människors materiella standard i Europa (www.eurostat.se). Det innehåller 9 indikatorer som visar hur många invånare som har tillgång till telefon, tv, tvättmaskin, bil men också möjligheten att värma upp sitt hus, äta kött (eller motsvarande) två gånger i veckan, att åka bort på en veckas semester och som kan betala hyra och andra räkningar. Enligt denna beräkning har Sverige lägst antal fattiga i hela EU med 0,7 procent 2014 (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Material_deprivation_statistics_-_early_results). Det kan vara anledningen till att Cajsa, Ellen och Lina menar att fattigdom inte är någon "man ser direkt". De flesta eleverna uttrycker att de sällan sett fattiga i Sverige och framför allt inte fattiga barn. Undantaget är tiggare som flera av deltagarna nämner. Men detta betyder alltså att Sverige inte är helt förskonat från absolut fattigdom.

Relativ fattigdom kallas också för inkomstojämlikhet och är snarast ett mått på *risk för fattigdom* (Socialstyrelsen 2013). Måttet utgår från individers inkomst i relation till nationen som helhet; oftast beräknat som under 50 % eller 60 % av landets medianinkomst. I den europeiska jämförelsen faller Sverige sämre ut om ett relativt fattigdomsmått används. Sverige hamnar på fjärde plats med 16,9 procent. Enligt nobelpristagaren Amartya Sen innebär fattigdom att på grund av bristande ekonomiska resurser inte kunna upprätthålla grundläggande funktioner som näringsintag, god hälsa och boende (Ben-Arieh & Frønes 2011). Vad som räknas som ett gott näringsintag, god hälsa och ett gott boende varierar dock mellan olika

samhällen. Hur mycket resurser som krävs för att uppnå detta varierar också mellan samhällen och över tid (Halleröd 2010). Fattigdom kan alltså förstås som en resursbrist. Denna brist ger upphov till andra konsekvenser än möjligheten att äta, bo och leva hälsosamt. Den påverkar människors möjlighet att upprätthålla allmänt accepterade konsumtionsmönster, vilket i sin tur påverkar människors sociala relationer och allmänt vedertagna sociala konventioner. Det gör det svårt för människor som lever i ekonomisk utsatthet att integreras i den allmänna livsstilen i samhället (Halleröd 2010).

Forskning visar också på ett tydligt mönster, där den absoluta barnfattigdomen i landet minskar under 2000-talet, men att utvecklingen av den relativa barnfattigdomen ökat under samma tidsperiod (Socialstyrelsen 2013). Samhället har kommit att präglas av allt större social och ekonomisk ojämlikhet (Lalander & Svernsson 2014). För att kunna mäta barnfattigdomen har Rädda Barnen utvecklat ett fattigdomsmått tillsammans med Tapio Salonen vid Malmö högskola. Rädda Barnens mått är uppbyggt av två olika indikatorer; *barn i familjer med låg inkomststandard och barn i hushåll med försörjningsstöd* (Salonen 2015). ”Barnfattigdomen beräknas som de barn som levde i familjer med antingen enbart låg inkomststandard, med enbart försörjningsstöd, eller i familjer med både låg inkomststandard och försörjningsstöd” (Salonen 2015: 9). Den senast genomförda beräkningen baseras på statistik från 2013 och kom fram till att 234 000 eller 12 procent av alla barn i Sverige lever i fattigdom (Salonen 2015), vilket är en lägre siffra än Eurostats 16,7 procent (www.eurostat.se). Örebro kommun använder samma mått som Rädda Barnen för att kunna följa utvecklingen i kommunen över tid.⁵ I Örebro lever totalt ca 13 procent av barnen i ekonomisk utsatthet. Men av barn med utländsk bakgrund i Örebro lever så många som ca 32,6 procent i ekonomisk utsatthet till skillnad mot 3,9 procent av barn med svensk bakgrund (www.folkhalsomyndigheten.se Folkhälsodata).

Hur elever i Örebro definierar fattigdom

De intervjuade eleverna definierar fattigdom både som något absolut och som något relativt. Lars beskriver relativ fattigdom som ”de med minst, minst antal pengar i ett samhälle. Men han ger också exempel på en absolut fattigdomsdefinition då han menar att fattigdom handlar om att inte ha tillgång till grundläggande saker som mat, vatten och el.

Moderator	Vad tänker du på när man, om man säger fattigdom, och liksom, vad får du för bild sådär, vad tänker du på?
Lars	Ja, jag menar... En stereotyp, jag menar, den stereotypiska bilden jag skulle få är ju och... som jag, är ju en bild av kåkstäder från eh... som till exempel från Favelas ehm... eller från, är att, ja, det, det är den stereotypiska bilden jag får av fattigdom. Folk som inte har råd med de här... som knappt har råd med de ehm... de grundläggande delarna i, i livet alltså, ja mat, vatten och el.

Lars lyfter något som är återkommande i flera av deltagarnas svar på frågan om vad de tänker på när de hör begreppet fattigdom och det är en mer absolut definition av fattigdom som brist på resurser för att täcka basala behov. Lars lyfter brist på mat, vatten och el som tecken på fattigdom, vilket alltså är betydligt hårdare fattigdomsmått än Eurostat använder (se resonemanget ovan). Alice, Filippa och Josefin utgår också från ett absolut fattigdomsmått där de jämför inkomster i Sverige med inkomster i låg- och medelinkomstländer, oftast

⁵ För information om måttet se *Förstudie till handlingsplan för halvering av barnfattigdomen till år 2020*, Örebro kommun, Dnr: Ks 81/2012.

exemplifierade med länder i Afrika, vilket handlar om bristen på resurser för att täcka basala behov.

- Moderator Vad tänkte du på, vad tänker du på när du tänker fattigdom?
Josefin Alltså, jag vet inte, men jag tänker liksom ungefär man har inte alltid mat för dagen, lite såhär äldre, typ ärvda kläder.
Alice Jag tänker på barn i Afrika.
Filippa Jag tänker också på det (skratt). Jag tänker liksom inte på någon här i Sverige.
Alice Nej jag tänker inte så mycket på att det finns fattigdom i Sverige i och med att det är så många andra länder som har så mycket mer, sämre.

Den bild som växer fram av deltagarnas syn på fattigdom handlar om att leva på existensminimum och kan ses som absolut eller extrem. Eleverna ger till viss del en stereotyp bild av fattigdomen som kopplad till vissa länder och världsdelar och bygger på att fattigdom är något som syns utanpå. Men det finns också synligt fattiga i Sverige enligt eleverna:

- Moderator Men när ni tänker på fattigdom, då, du tänkte på barnen i Afrika sa du?
Oline Mm, lite så. För det är den enda slags fattigdomen jag har sett.
Moderator Precis
Oline Jag har inte sett. *Alltså jag ser ju såna här invandrare som sitter på gatorna och tigger.* Men oftast, många av dem har ju fått ett boende att bo i, det är ju sådana reglerna är i Sverige. Om man kommer hit. Men jag har inte sett jättemycket annan slags fattigdom än på TV då.

När Oline har tänkt efter lite kommer hon på att hon har sett fattiga annat än på TV

- Moderator Men hur ser det ut i Örebro då? Finns det fattiga i Örebro?
Oline Inte som jag har träffat eller sett. *Jag har ju som sagt sett såhär uteliggare som tigger vid affärer... eh, ber om pengar hela tiden. Och dem kan jag då och då ge en enkrona om jag har över, men jag har inte sett så många barn. [...] Men oftast när jag tänker fattigdom så tänker jag ... avbrutna, smutsiga, gråa kläder, deras hår är full av löss och sådana saker. Och de har sönderaktiga vantar och såhär, typ som på film (skratt). Ja, men det kanske finns de som är någorlunda fattigare. Jag har inte sett någon jättefattig, har du (vänder sig till Evelina)?*

De synligt fattiga i den svenska statsmiljön och i Örebro är enligt Oline tiggare. Däremot har hon inte sett några barn bland dessa fattiga och menar därför att hon inte har sett någon "jättefattig". Dessutom kan beskrivningarna av tiggare förstås som att deltagarna inte känner eller har någon sådan person i sin närhet som de identifierat som fattig. Tiggarna "räknas" därför inte riktigt som att de tillhör den gemenskap och det närsamhälle som deltagarna lever i. Tiggarna hör inte till elevernas "vi". Det som karakteriserar den absoluta fattigdomen i elevernas beskrivningar är den som syns på utsidan. Det handlar om trasiga kläder vilket betyder att ekonomisk status kan avgöras av hur någon ser ut.

Någon annans fattigdom

De ovan citerade eleverna kommer huvudsakligen från gruppen av elever som inte har egen erfarenhet av ekonomisk utsatthet. Emma och Lisa däremot har viss erfarenhet av ekonomisk utsatthet. Även de definierar fattigdom som att vara hemlös eller ha en svår boendesituation, men de har också en mer nyanserad bild av fattigdom:

- Moderator: Men alltså, om jag säger fattigdom då. Vad tänker ni? Vad är fattigdom för någonting?
- Emma: Det är när man inte har så mycket pengar och det är knappt. Alltså man bor i en jätteliten lägenhet mitt ute i ingenstans.
- Lisa: Man kanske bor utanför. *Att man är hemlös* eller någonting.
- Emma: Om man... Man får titta och samla burkar som han gjorde [i filmen] och man kan typ *inte åka och bada i Gustavsvik* eller något sånt där. Det har man inte råd med.
- Moderator: Och så finns det olika sorts fattigdom eller vad tänker ni?
- Emma: *Alltså det finns de som är fattiga, som kommer som flyktingar till Sverige.* De har ju inte mycket pengar och sen de som bor på gatan. De har inte mycket pengar. Inga pengar alls.
- Lisa: De har inget hem eller någonting.
- Emma: Sen finns det vissa som bor i en liten lägenhet men har råd att bo någonstans.
- Lisa: Ja de har tak över huvudet. Barnfattigdom eller väl såhär föräldralösa barn som kanske kommer hit som flyktingar till Sverige eller till Norge eller vad som helst.

Emma definierar fattigdom som att inte ha så mycket pengar och att man inte har möjlighet att göra vad som helst, exempelvis att kunna gå och bada på Gustavsvik. Vidare lyfter hon fram flyktingars svåra ekonomiska situation i Sverige. Även Lisa framhåller att föräldralösa eller ensamkommande barn kan ha de svårt ekonomiskt. Barn till utomeuropeiskt födda föräldrar samt barn till föräldrar med ovanligt låg utbildning är, enligt forskning och den offentliga statistiken, också starkt överrepresenterade bland ekonomiskt utsatta i Sverige (Lindquist & Sjögren Lindquist 2010). De barn vars föräldrar inte har gått ut grundskolan med fullständiga betyg har en ökad risk att uppleva ekonomisk utsatthet och till viss del även barn vars föräldrar saknar en gymnasieexamen (Lindquist & Sjögren Lindquist 2010). Lisa och Emma är lite osäkra på om det kostar pengar att studera på universitetet, men kommer fram till att det är så och att det får konsekvenser för personers möjligheter att ta sig in på arbetsmarknaden:

- Lisa: Om man vill, så här, fortsätta skolan tror jag att det kostar pengar att studera på universitet eller något sånt. Då är det så att du får gå till nian men du får inte fortsätta vidare.
- Emma: Mm då är det svårare att få jobb och då kanske det är därför vi har ganska mycket fattigdom i Sverige för att folk inte har råd att fortsätta.
- Lisa: Vissa jobb förutsätter att du måste gå i skolan och du måste gå på universitet

För Emma och Lisa är kopplingen mellan utbildning, jobb och ekonomisk utsatthet tydlig. Däremot har de missuppfattat kostnaderna kring utbildning i Sverige, vilket kan vara förståeligt då Sara har erfarenhet av att ha gått i ett skolsystem där skolan kostar pengar. Hon berättar: ”När jag var liten jag gick grundskola. Jag fick betala för mat och bara för att gå där. De hade en liten lekpark, jag fick betala för att gå in där. Jag fick inte gå in där varenda dag och sånt.” Ingen av eleverna i denna grupp talar om sig själva som fattiga även om framför allt Emma säger att de inte har så mycket pengar i hennes familj. De distanserar sig alltså från fattigdomsbegreppet. Stina Fernquist (2013a) beskriver hur barn använder distansering som en strategi för att förhålla sig till sin egen och andras fattigdom. Att hävda att andra har det värre än en själv, tar det fokus ifrån den egna utsattheten. Barnen distanserar sig alltså från problematiken genom att porträttera sig själva som observatörer, och uttrycker att fattigdom är något som finns, men inte i deras närhet. Fernqvist (2013) menar att detta kan vara ett sätt att distansera sig från fattigdom genom att söka tröst och försäkran i att veta att andra har det värre.

Distanseringen syns tydligt i deltagarnas beskrivning genom att de lyfter fram den extrema fattigdomen. Enligt elevernas hårda/absoluta fattigdomsmått ska fattigdom synas på utsidan, som Karl definierar den absoluta fattigdomen som ”folk som tigger, har inte råd till mat och kläder, husrum. Brukar leva i en bil eller något.” I intervjuer förekommer alltså distansering även bland elever som inte har egen erfarenhet av ekonomisk utsatthet.

Fattigdomens geografi

Fattigdom som något absolut som bara drabbar människor i andra länder och som ligger långt ifrån individens erfarenhet nyanseras efterhand i intervjuerna. Nyanseringen sker genom att eleverna hänvisar till att det finns skillnader mellan olika bostadsområden i Örebro. Eleverna visar på en medvetenhet om att det finns ekonomiska skillnader mellan bostadsområden, vilket Evelina beskriver på följande sätt:

- Moderator Men har ni tänkt på om det ser olika ut i olika stadsdelar, olika delar av typ Örebro?
- Evelina Men så är det också. Men skulle, nej jag ska inte säga några namn för det blir lite såhär. Nej, men det finns ju delar där det mer är såhär invandrare som oftast inte har några jobb, och delar av Örebro där det är mest de som har bra arbeten som bor.

Deltagarna jämför situationen i det egna bostadsområdet med andra bostadsområden i Örebro. Jens lyfter fram hur den ekonomiska stratifieringen är tydlig i vissa av Örebros bostadsområden och menar att fattigdom finns i förorten, alltså Brickebacken, Vivalla, Varberga och Oxhagen, vilket även kommunens egen demografiska data visar. Vidare berättar Jens att ” Jag bor ju i Brickebacken, det, det är inte så många rika här exakt eh, så det är ju, man vet att [fattigdom] finns.” För Jens blir fattigdomen i det egna bostadsområdet synlig i form av frånvaron av rikedom. Jens anser att det är ett problem att ekonomisk utsatthet inte uppmärksammas i så stor utsträckning eftersom den relativa fattigdomen inte betraktas som lika allvarlig som den absoluta fattigdomen.

Fattigdomens geografi i Örebro är även något som det andra ungdomarna återkommer till. Björn som går på Skola A menar dock att: ” Vivalla är ett ställe som räddar många människor som är på flykt för de kommer ju dit och bor där och lever där. Det är ett jättebra område, Vivalla”. Marit och Jens som är några år äldre än Björn beskriver också hur Brickebacken har förändrats under deras uppväxt och att kommunen faktiskt har lyssnat till ungdomarna och satsat på konstgräsplaner.

- Moderator Men tycker ni att det har, om vi ser på Brickebacken, har det blivit bättre eller sämre från när ni var yngre?
- Marit Alltså jag tror att det har blivit bättre. Mycket bättre, det har blivit lugnare också i Brickebacken.
- Jens Ja, mycket lugnare har det blivit i Brickebacken. Alltså jag, jag har storebröder som... alltså, vi har bott i Brickebacken hela mitt liv, och de har berättat för mig att Brickebacken var inte som det är just nu.
- Moderator Mm. Nej
- Marit Det har ordnat upp sig jättemycket... med allt
- Moderator Mm, mm, vad bra
- Marit Jag tycker att Brickebacken är bra nu.
- Jens Ja, det är ganska mysigt faktiskt.

Synen på bostadsområden som Vivalla och Brickebacken skiljer sig beroende på vilket perspektiv och erfarenhet eleverna har av området. Flera av eleverna från Skola B uppger att de aldrig varit i Vivalla, medan vissa berättar att de ha åkt igenom området med bil eller buss, och någon har spelat fotboll i området. Ungdomar från Brickebacken däremot umgås med kompisar från Varberga. generellt. Det är tydligt i intervjuerna att elever från resurssvaga områden respektive resursstarka sällan möts. Harju (2008) menar att barns uppfattning om ett bostadsområde påverkas både av den allmänna beskrivningen av området samt av de egna erfarenheterna. Om ett område beskrivs i negativa termer kan barnet internalisera denna uppfattning och förstå sin omvärld med grund i det (Harju, 2013). Skolan skulle här kunna vara en tänkbar mötesplats för barn och ungdomar från olika områden, men tidigare forskning har visat att barn som lever i ekonomisk utsatthet kan uppleva det mer utmanande och påfrestande att gå i skolan i ett medelklassområde än i ett område där den generella socioekonomiska statusen är lägre (Fernqvist 2013). På frågan om det finns fattigdom i Örebro ger alltså eleverna en ganska spretig bild av hur situationen ser ut. Generellt beskriver dock eleverna att det finns skillnader mellan olika områden. Tidigare forskning har dock visat att människors ekonomiska förutsättningar påverkar vilket bostadsområde de bor i, vilken typ av bostad familjen har samt vad som ingår i hemmet (Walker m.fl., 2008; Aaboen Sletten, 2011; Fernqvist, 2013; Harju, 2013). Internationell forskning visar att mindre prioriterade bostadsområden tenderar att sakna parker att leka i och anläggningar för att utöva fritidsaktiviteter (Walker m.fl. 2008). Barn som bor i dessa områden har därför en benägenhet att vistas inomhus i hemmet, där aktiviteter utövas passivt snarare än aktivt. Barn som lever i trångboddhet däremot tillbringar mycket tid utomhus. De aktiviteter som utövas utomhus brukar dock inte vara organiserade.

Orsaker till fattigdom

Ofta samverkar olika faktorer som sammantaget leder till banfattigdom. Det kan handla om förändrade familjesituationer, föräldrarnas arbetslöshet, ohälsa, låg utbildningsnivå, diskriminering, ökande inkomstklyftor och samhällets makroekonomiska utveckling (jmf Sjögren & Svaleryd 2011; Rauhut m.fl 2006). Föräldrarnas levnadsomständigheter, t.ex. om en eller båda föräldrarna är arbetslösa, är sjukskrivna, har en funktionsnedsättning eller nyligen har anlänt till Sverige har en direkt påverkan på barnets framtida livsmöjligheter. Linn berättar att hon har grannar där föräldrarna är arbetslösa och har svårt att betala hyran vilket gör att familjen bor hemma hos farmor och farfar.

Linn Jag tänker på nu att det är mitt emot mig så bor det några. Det är typ, de är farmor och farfar åt några barnbarn, men deras mamma och pappa har inget ställe att bo på så de får ju bo hos sin farmor och farfar, för de har inte råd med att betala hyra och allt sånt där. Föräldrarna har inga jobb så det är därför de får bo hos sin farmor och farfar.

Tidigare forskning visar också att det sociala nätverket kan vara en skyddsfaktor för ekonomiskt utsatta familjer (Walker m.fl. 2008). Släktingar, som far- och morföräldrar, som är aktivt engagerad i familjen är en skyddsfaktor som kan bidra till att barn får möjlighet att delta i fritidsaktiviteter samt ges möjlighet att prata om problem som deras pressade förälder inte har tid till. Harju och Thorød (2010) framhåller att engagemang från människor i den omedelbara närheten kan göra skillnad för hur barn upplever att leva i ekonomisk utsatthet. Familjens nätverk och vänner kan bidra med pengar, förbrukningsvaror samt möjlighet att åka på semester, vilket kan bidra till att barnets utsatthet minskar i det vardagliga livet (Harju & Thorød, 2010), eller som i Linns exempel med husrum. Bland eleverna med erfarenhet av ekonomisk utsatthet finns exempel på föräldrar som har fått bidrag på grund av nedsatt arbetsförmåga.

- Elise Men jag tänkte det där... och så här, min mamma är typ arbetslös, får man typ inte pengar då? För det fick min mamma när hon var typ sjukskriven, jag vet inte, hon var sjukskriven typ en eller två månader för länge sen
- Linn Man får lite pengar från A-kassan
- Elise Hon fick pengar i alla fall, jag kommer inte ihåg vad det hette.
- Moderator Sjukersättning brukar det kallas
- Hanna Mamma har fått från A-kassan när hon har varit hemma.

Studier har visat att det finns samband mellan föräldrars sjukskrivning och barns sjukskrivning i vuxen ålder (Inspektionen för socialförsäkringen 2012:7). Ju längre sjukskrivning hos föräldrar, desto starkare är detta samband (Socialstyrelsen 2015). En svag förankring på arbetsmarknaden bland föräldrar och därmed kontakt med socialförsäkringssystemet leder till en överrisk att hamna i social utsatthet (Rauhut 2013). Dock behöver inte en förälders sjukskrivning innebära att barn upplever ekonomisk utsatthet. Oline hör till gruppen elever som inte har erfarenhet av ekonomisk utsatthet. Hon berättar att:

- Oline Mamma äger ju ett eget företag så att hon kan ju inte, hon har liksom stressat i flera år så att hon är sjukskriven nu för att ta det lugnt. Och så, och då brukar jag ju diska och kanske städa toaletterna och sen dammsuga rum och sådana där saker. Sådant som de inte hinner med.

Trots mammans sjukskrivning har Oline aldrig tänkt på pengar som ett problem utan har mer eller mindre alltid tagit föräldrarnas förmåga att betala för givet. Däremot ger hon exempel på att mamma har varit tvungen att ta ekonomisk hjälp av mormor

- Oline Ja, min mamma tar ju ett ganska stort lån av min mormor för att vi skulle kunna åka utomlands. Mormor ville ju bjuda på det för att mamma har jobbat skithårt i flera år, så att om hon skulle fortsätta jobba lika hårt i två år till så skulle hon ha haft cancer av stress och sådana saker. Så min mormor vill bjuda på det, men det kände ju inte mamma att hon vill göra, så att hon har fått betala av nu i tre år. Eh och då, och de tre åren hade ju inte vi tänkt att vi kan njuta av att typ köpa, gå på fika varje dag eller något sånt där. Men pappa har ju fortfarande ett väldigt bra jobb, så vi kunde göra det då och då.

Att låna av en morförälder till en utlandssemester skiljer sig dock avsevärt från att låna till dagliga konsumtionsvaror som mat eller hygienartiklar och är inget tecken på ekonomisk utsatthet. Men även barn som inte har erfarenhet av ekonomisk utsatthet kan alltså visa en medvetenhet om och påverkas av föräldrarnas ekonomiska situation. Evelina berättar i samma intervju om en kompis vars familj hade det svårt ekonomiskt:

- Evelina Nej, men för några år sedan så var min kompis lite såhär fattigare såhär, på grund av att deras pappa inte hade något jobb och... det var massor med såhär saker som hade hänt med hennes pappa just då. Han mådde inte bra och jag vet inte. Men då var hon lite såhär fattigare, men nu så är det bättre för att såhär. Det är ingen i klassen som är fattigare.

Evelina ger exempel på hur temporär ekonomisk utsatthet kan drabba en familj, beroende på en förälders arbetslöshet. Evelinas kompis påverkades alltså av sin pappas situation, men denna verkar ha varit övergående. Detta bekräftas av tidigare forskning som visar att om en förälder tillfälligt förlorar arbetet, har hälsoproblem eller får sjukersättning på lång eller kort sikt ökar inte risken för att barnen ska uppleva fattigdom (Lindquist & Lindquist Sjögren 2012). Överhuvud taget drar Lindquist och Lindquist Sjögren (2012) slutsatsen att

socialförsäkringssystemet i Sverige fungerar bra för barn vars föräldrar har varit aktiva på arbetsmarknaden och har förmåga att skydda dessa barn från att hamna i ekonomisk utsatthet.

Temporär eller kronisk barnfattigdom

Det är dock viktigt att skilja på temporär och kronisk barnfattigdom. Lindquist & Sjögren Lindquist (2012) menar att var femte barn i Sverige upplever fattigdom någon gång under barndomen, men att endast 2 % lever i kronisk fattigdom⁶. Med kronisk fattigdom menas att den ska ha pågått under minst 7 år av barnets liv. Överrepresenterade i denna grupp är barn med utländsk bakgrund, där antalet vuxna födda utanför Sverige⁷ är den starkaste faktorn för att barn ska uppleva långvarig ekonomisk utsatthet. Därtill spelar föräldrarnas utbildningsgrad roll och hur stor familjen är, alltså hur många barn familjen har. Mycket tidigare forskning har pekat ut ensamstående föräldrar som särskilt drabbade av ekonomisk utsatthet (Salonen 2011; Dahlberg m.fl. 2008). Barn till ensamstående mammor finns med i gruppen barn som temporärt upplever ekonomisk utsatthet, däremot riskerar de inte att hamna i långvarig och kronisk barnfattigdom, då omständigheterna kring familjens ekonomiska situation brukar förändras inom en kortare tid än 7 år (Lindquist och Lindquist Sjögren 2012). Slutsatsen är att invandrarskap är den starkaste indikatorn på kronisk fattigdom, medan arbetslöshet och familjestatus kan leda till temporär fattigdom (Lindquist & Sjögren Lindquist 2012). Utsattheten är alltså som störst i hushåll med barn där föräldrarna är födda utanför Sverige då det generella mönstret ger för handen att personer med utländsk bakgrund har lägre inkomster som en följd av att de har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden (Rauhut 2013). Då socialförsäkringssystemet har svårare att skydda barn vars föräldrar står långt från arbetsmarknaden innebär det att system är dåligt rustat för att motverka den kroniska fattigdomen och har svårt att skydda barn mot konsekvenserna av denna typ av fattigdom. Barnen med erfarenhet av ekonomisk utsatthet kan ge konkreta exempel på hur de har observerat att framför allt personer som nyligen invandrat har en svår ekonomisk situation. Elisa, som går i 5:an, berättar om sina grannar:

Moderator	Finns det fattigdom där ni är?
Elisa	Ja det finns det där jag är. Men för länge sen, när jag var liten fanns det grannar som bodde där uppe som bara sov på madrasser.
Moderator	Uppe, tänker du där du bor nu?
Elisa	Ungefär när jag gick på dagis och alltså då är det en familj från Pakistan som bara sov på madrasser de hade ingenting hemma, verkligen ingenting bara soffa och madrasser.
Moderator	Så de tänker du var fattiga?
Elisa	Aa

Även deltagare utan erfarenhet av ekonomisk utsatthet kommenterar dock i förbifarten att invandrartäta bostadsområden är fattigare än andra, utan att vidare utveckla vad det beror på. I intervjun med Alexander och Daniel pekar de på att människors ekonomiska möjligheter i samhället är avhängigt av invandrarskap och på att ha ett svenskt medborgarskap:

Daniel	Det är möjligt ibland, inte alltid, för jag ser ofta några människor som tigger i centrum och såna där ställen. Jag undrar varför de inte går och pratar med kommunen och sånt och säger så här...
Alexander	De kanske inte har svenskt medborgarskap?

⁶ De definierar fattigdom som 50 % av medianinkomsten i Sverige

⁷ Det finns anledning att tro att med "född utanför Sverige" (i original *born abroad*) menas utomeuropeiskt född, men det framgår inte av artikeln.

Alexander gör en koppling till att möjligheten att få hjälp av samhället är direkt knutet till vilken relation individen har till staten. Om du som individ inte har medborgarskap eller en annan erkänd relation till staten har du heller inte rätt till hjälp och stöd från samhällets sida. Daniel och Alexander diskuterar den ekonomiska situation som visas i en av filmerna och påpekar att tjejen i filmen borde kunna få hjälp av staten, men att detta är beroende av medborgarskapet.

Daniel	Men det finns faktiskt grejor som kallas hjälp, hon är faktiskt, <i>tänk om hon har medborgarskap i Sverige då kan hon faktiskt bara...</i>
Alexander	Men det finns faktiskt sånt där barnbidrag
Daniel	Men kan inte hennes föräldrar skaffa jobb, ett bra jobb?
Alexander	Men det går inte, det behövs först en utbildning.

Alexander och Daniel ger ovan en strukturell orsaksförklaring till ekonomisk utsatthet som stämmer väl in på vad forskning visar. Elever utan egen erfarenhet av ekonomisk utsatthet tenderar att snarare framhålla individuella orsaksförklaringar till fattigdom. Eleverna som inte har erfarenhet av ekonomisk utsatthet anser att ekonomisk utsatthet till stor del beror på enskilda val som individer gör. Det kan handla om att skuldsätta sig genom låna för mycket pengar till konsumtion. Här tar ungdomarna programmet *Lyxfällan* som exempel. Fattigdom kan också enligt dessa elever avhjälpas med att skaffa sig ett bättre jobb eller flytta till ett billigare boende. Även barn anses här kunna hjälpa till genom att skaffa sommarjobb. Det finns liten insikt i mer strukturella orsaker till eller lösningar på fattigdom, vilket även visats av tidigare forskning (Hakovirta & Kallio 2015).

Barn till invandrade föräldrar är överrepresenterade bland barn som riskerar att uppleva kronisk fattigdom. Dock är denna grupp inte representerade i forskningen i särskilt hög grad. Överhuvudtaget finns lite forskning kring hur människor med invandrarbakgrund ser på sina försörjningsmöjligheter i Sverige. Charlotte Melander (2009) intervjuade fem kvinnor och sju män med ursprung i Somalia kring försörjningsstrategier, dock intervjuades inga barn. Bland de barn som Tanja Harju (2008) intervjuade barn och föräldrar i tre familjer där föräldrarna är födda i utomeuropeiska länder, men hon gör ingen skillnad i sin analys mellan barnens upplevelser och erfarenheter. Vad gäller analys utifrån etnisk bakgrund har få tidigare studier haft detta i fokus. Sandbaek (2004) fann emellertid att ekonomiskt utsatta barn med icke-västlig bakgrund i mindre grad än övriga barn ägnade sig åt organiserade fritidsaktiviteter (gällde främst flickor), ägde förbruksartiklar, besökte vänner och hade egna pengar till egen förbrukning. I en annan norsk rapport fann forskarna små skillnader mellan barn med föräldrar med utländsk respektive norsk bakgrund vad gäller trivsel i skolan, skolprestationer, kontakt med lärare och fritidsaktiviteter (Öia et al 2006).

2. Konsumtion, statusmarkörer och mobbning

Fattigdom, oavsett vilken definition som används, kan inte förstås utan att också förstå vilken betydelse konsumtion har i samhället. Redan vid det förra sekelskiftet påpekades att konsumtion har en social betydelse då ägande symboliserar status (Veblen 1970 [1899]). Zygmunt Bauman (2008) beskriver hur samhället förändrats från ett produktionssamhälle till ett konsumtionssamhälle. I produktionssamhället var en viktig del av identitets kopplad till människors arbete. I konsumtionssamhället är identiteten istället på ett tydligt sätt kopplat till det människor konsumerar. Den som "räknades" i produktionssamhället var den som producerade värde genom att arbeta. Den som "räknas" i konsumtionssamhället är den som konsumerar. Den som inte har möjlighet att konsumera hamnar således utanför samhällsgemenskapen (Bauman 2008). Att konsumera och äga vissa varor är också ett sätt för sociala grupper att skilja sig från varandra genom att visa upp gruppspecifika smaker (Bourdieu 1984). Det innebär att olika etniska-, socioekonomiska- och åldersgrupperingar har olika estetisk smak och därmed också olika konsumtionsmönster. Därtill är konsumtion och ägande ett sätt att uttrycka individuella och sociala identiteter (Giddens 1991), alltså en förståelse av vem jag är för mig själv och i relation till andra.

Konsumtion är den del av vår kultur, vilket innebär att det finns ett samhälleligt krav på alla människor att konsumera. Denna konsumtion sker enligt olika mönster som gör det möjligt för oss att visa på en grupptillhörighet, men också en individuell identitet. Detta gäller även barn och ungdomar och betyder att ägodelar som kläder, leksaker, elektronik inte bara har en materiell betydelse utan också en social betydelse (Ward 1974). Barn ger materiella föremål mening, både i interaktion med familjemedlemmar och med kompisar. Materiella föremål men också aktiviteter används därför i formandet och produktion av barndomen (Chin 2001; Johansson 2005; Corsaro 2005). Barns konsumtion handlar därför inte bara om själva köpehandlingen utan också om föreställningar och idéer om produkten, (Chin 1999), och får därmed betydelse för sociala sammanhang. Förmågan att konsumera och att äga särskilda och rätt ägodelar är ett återkommande tema i intervjuerna och det första Linnea kommer att tänka på apropå frågan om det går att se på någon om den är fattig:

- Moderator Kan man se på någon om den är fattig?
Linnea Men det är väl, jag skulle väl vilja säga att, först och främst kan man kolla på mobilen. Mobil det är, det är ju en väldigt stor grej här nu. För att det, alltså det är jättemånga, alla använder sig ju av mobilen och allt som finns där och så. Och mobiler kostar ju så otroligt mycket så då kanske man, då jämför man, en kanske har den nyaste mobilen som är dyrast och jättebra medan den andra har en gammal, flera år gammal mobil som inte är lika bra. Och då kan man se att, där ser man ju skillnad, att den som har den här nyaste mobilen, smartaste mobilen, den har förmodligen mer pengar då. Så att de kunde lägga pengarna på det. Och sen är det väl kläder också. Så ser man, eller idag, skulle jag säga att många, det är väldigt så här att, jo men många har lika kläder eftersom det är mycket så här trend att man ska ha lika kläder som alla andra för att passa in. Och då så om man ser att den personen kanske inte har de kläderna så, det måste ju inte vara att den är fattig, det kan vara en annan stil men, typ någon som försöker passa i så där, men inte riktigt gör det. För att den kanske inte ser ut som alla andra och har samma kläder och inte har råd med det som är trendigt och så, och då ser man ju det

Linnea pekar ut mobilen och kläderna som markörer för tillhörighet. Att inte ha den senaste mobilen eller kläder som liknar kompisarnas kan innebära att personen uppfattas som fattig. Mobiler och kläder symboliserar alltså normalitet och avvikelse. Konsumtionsvarorna blir ett mått för att jämföra och sortera. I ungdomsåren är uppmärksamheten på jämnåriga stort och behovet av att ingå i en eller flera grupperingar starkt, vilket kan förklara varför det är så viktigt för ungdomar att äga vissa och att äga rätt saker. Men eleverna upplever också ett tryck att konsumera då marknaden hela tiden erbjuder nya produkter:

- Cajsa Alltså, just med sånt kan ju märkas ganska tydligt, för nu... alltså som det är idag känns som att man ska ha de nyaste kläderna, de nyaste grejerna och sånt. Så då så blir det ju ganska, i skolan blir det ju ganska, alltså man märker ganska tydligt vilka som inte har råd med det egentligen.
- Lina Mm, det är nog väldigt jobbigt för de som inte har råd, eftersom det kommer nytt hela tiden. Jag menar, jag själv tycker ju att det liksom bara är jobbigt om jag har en vanlig dator medan mina andra kompisar har en Mac Book. Alltså bara något sånt, och jag har ju ändå en dator. Men då är det liksom... att inte ha någonting
- Cajsa Ja, verkligen
- Lina Ja... det är nog ganska tufft
- Ellen Dagens ungdom, det är ju svårt att passa in, ifall man inte har de prylarna som man typ ska ha. Eller kanske inte måste men.

Cajsa och Lina uppfattar att det finns krav på att se ut på ett speciellt sätt och att ha ”de nyaste grejerna”. Lina menar också att det märks vilka elever som har möjlighet att konsumera och de som inte har det. Att inte ha råd, att avvika från förväntningarna och kraven på att ha senaste kläderna och det senaste sakerna uppfattas som svårt. I deltagarnas resonemang är konsumtionens betydelse för stratifiering tydlig. Att konsumera utgör alltså en del av vad det innebär att vara barn (Sjöberg 2013) och den som inte har råd att konsumera enligt normen blir den som märks och den som avviker. Men konsumtion handlar om mer än att uttrycka smak och grupptillhörighet. Det utgör också en grund för sociala relationer både inom och utanför familjen. Konsumtion förmedlar värde, kärlek och omsorg mellan människor i vardagen (Zelizer 1994; Pugh 2009), bland annat genom presenter och gåvor. Adriana berättar om hur det kan kännas att gå på kalas och att ibland hellre avstå:

- Adriana Det är samma som med presenter. *För att det har blivit ibland att man kanske inte har råd med en dyr någon present till någon och då blir det att man kan ju inte gå på kalaset för det blir så ofta att när man ser vad andra ger till den då ser man vad de andra har gett och sen kanske kommer ens present och då blir man jämförd.*

Att gå på födelsedagskalas, även med present, kan innebära att den egna ekonomiska statusen synliggörs i gruppen genom att presenternas värde jämförs. Då kan det enligt Adriana vara bättre att avstå från kalaset. Adriana anser också att ekonomisk utsatthet kan påverka måendet: ”Man märker också att personen är ledsen”.

Kläder och mobbing

Oavsett om deltagarna har erfarenhet av ekonomisk utsatthet eller inte är de helt överens om vikten av statussymboler. Just kläder kan anses vara socialt signifikanta för barn, men även vuxna då de utmärker tillhörighet till grupperingar och etablerar gränsdragningar baserat på klass, status, kön, ålder och subkulturer som annars inte hade varit synliga (se Entwistle 2001). Att inte ha rätt kläder kan därför leda till att barn blir mobbade eller är rädda för att mobbas

(Ridge 2006; Middleton et al 1994). Elever från hushåll med knapp ekonomi är väl medvetna om den finansiella innebörden av att ha rätt kläder. De känner av klädpressen samtidigt som de är medvetna om att den är svår att uppnå på grund av familjens ekonomi. Emma går en skola i ett resurssvagt område och beskriver hur det känns att inte ha samma ekonomiska tillgångar som sina kompisar:

Emma: Jag var på stan med två tjejer som var mina kompisar och då skulle de köpa en tröja. Den kostade 150 spänn och jag hade 70 för att jag hade jättelite pengar. Och då de sa: "Emma då kan vi köpa den" och då köpte de den. *Då känner man sig utanför* för att de går runt med den där tröjan i skolan och sånt.

Pressen handlar även om hur kläderna används. Framför allt för tjejer är det inte accepterat att ha samma kläder två eller flera dagar i rad. Detta är något som flera elever beskriver. Vendela berättar om hur hennes kusin utsätts för mobbning av just denna anledning:

Vendela: Min kusin hon är lite fattig så hon, ibland blir hon jättemobbad, asså inte jättemycket men ibland blir hon mobbad för hon har samma kläder hela tiden och så hon går i Vivallaskolan och jag tycker jättesynd om henne så ibland brukar jag hjälpa henne.

Att ha ett litet antal plagg och därmed få valmöjligheter är något som uppmärksammas av andra ungdomar och ses som en fattigdomsmarkör. Tidigare forskning visar också att för små, trasiga eller fel sorts kläder också är en anledning till att barn som lever i ekonomisk utsatthet kan utsättas för mobbning (Harju & Thorød 2011; Daly & Leonard 2002; Ridge 2007). Kläders praktiska funktion, att de är hela, i rätt storlek och säsongsanpassade, och deras symboliska värde går inte att skilja från varandra. Att inte leva upp till normen blir ett synligt tecken på att den ekonomiska utsattheten. Även Elisa berättar om hur elever som uppfattas som fattiga också anses vara äckliga.

Elisa Fast vissa de kan ju ändå tänka men jag vill inte vara med dig för du är fattig du är äcklig och såna saker, för jag har kompisar som brukar säga såna saker.
Linn Till dig?
Elisa Nej inte till mig, asså typ till personer, till exempel "aa men hon är fattig hon har löss" och såna saker men asså. Jag brukar inte lyssna på dem, bara de är bra som person.

Konsumtion och statussymboler markerar gruppstillhörighet vilket innebär att om dessa inte kan visas upp kan de resultera i uteslutning från grupper. Oline och Evelina resonerar om just detta:

Oline Jag tänkte bara på det här med mobbning också. De kanske blir jättemobbade för att ja, nu bryr inte jag mig om jag skulle bli mobbad för jag vet att jag väljer att gå till Myrorna, men vi säger att jag skulle bli mobbad för att jag inte har råd att gå till typ KappAhl eller H&M, utan jag går till Myrorna istället.
Evelina Och det är liksom, det är väldigt mycket press på kläder, smink och hår.
Moderator Mm.
Evelina Speciellt för tjejer tycker jag, för att
Moderator Är det skillnad på tjejer och killar?
Evelina Ja, ja absolut.
Oline Ja

Evelina En tjej bara "men den där tröjan hade du väl på dig igår?", man bara "ja, och?". En kille bara, kan gå runt med samma kläder i flera dagar utan att någon bara märker det.

Det finns en press i skolans miljö att inte bara ha rätt märken som är inhandlade på rätt ställen. De måste också användas på rätt sätt. Evelina och Oline menar att tjejer är speciellt utsatta medan inte lika hårda krav ställs på killar. Killar kan dock också utsättas för mobbning och exkludering baserat på ekonomiska förutsättningar. Dock inte lika tydligt kopplat till utseende. I stället kan det handla om sportutrustning, vilket Björn berättar om.

Björn Ja, jag har blivit mobbad i den förra skolan. Jag blev jagad av en [kille med] bandyklubba för att han hade inte likadana saker som mig, då trodde han att jag var mycket bättre än han, det vad därför han jagade mig, men jag har inte sagt något.

Kläder, teknik och andra föremål relateras av eleverna till ekonomiska förhållanden och till ditt värde som person, vilket Björn visar i citatet. Men även veckopengen kan leda till konflikter mellan eleverna. Daniel som tidigare gick i Vivallaskolan berättar om hur killarna där jämförde hur mycket de fick i veckopengen.

Moderator Jämför man mycket, pratar man mycket om pengar med sina kompisar?
Daniel Asså de här i min förra skolan. Då hade flera i min klass pengar. De fick 700 kronor, en han fick 600 kronor, en han fick 1000 kronor. Min storebror han gav mig 300 kronor, bara för det hade bråkats en gång på min förra skola. Jag var den största bråkstaken där, jag bråkade mycket. Min storebror han gav mig bara 300, så folk de började reta mig och de försökte göra gruppsamling så här...
Alexander Grupptryck.
Daniel Aa grupptryck, sen det blev en cirkel i den skolan där man bråkar mycket. Det blev en cirkel, två personer hoppade på mig och jag blev anmäld för jag slog ned dom båda. Så pengar, på riktigt. Men nu när jag böt skola, för jag böt skola. Jag ville inte gå i Vivallaskolan längre. Jag bråkade för mycket. Jag böt skola. Nu när jag brukar ha med mig pengar, då brukar ingen snacka om det så mycket. De tänker "aah han fick pengar, han borde vara nöjd med det" och så.

Daniel beskriver hur viktigt det var i Vivallaskolan att jämföra storleken på veckopengen. Liksom med mobiltelefoner och andra statusföremål kan talet om veckopeng vara ett sätt att dölja en mer utbredd ekonomisk utsatthet inom familjen. I Vivallaskolan går också fler elever som lever i ekonomisk utsatthet än i den skola han går nu. Att kunna visa upp kontanter blir mer viktigt för den interna statusen och rangordningen på skolan, när de ekonomiska förutsättningarna är knappa. En internationell jämförelse mellan 35 länder undersökte om det finns ett samband mellan ekonomisk utsatthet och att uppleva mobbning (Due et al. 2009). Studien visar ett tydligt samband och även om Sverige låg bäst till i jämförelsen stödjer resultaten i studien det eleverna i Örebro beskriver.

Materiell standard

Förutom kläder och elektronik som mobiltelefoner, är inte skillnaden i materiell standard vara så stor mellan barn från ekonomiskt utsatta familjer och andra barn (Harju 2008). Både internationell (Daly & Leonard 2002) och nationell forskning (Näsman & von Gerber 1996, Jonsson 2001) visar att barn från familjer i olika inkomstgrupper har en anmärkningsvärd likhet

i vilka saker de äger dock äger barn i familjer med knapp ekonomi något färre saker. I Middleton et als (1994) studie var skillnaden den att barn från ekonomiskt utsatta familjer i mindre grad ägde cyklar och andra dyrare konsumtionsvaror. Detta eftersom marginalerna är små och det är svårt att mobilisera ekonomiska resurser till sådant som ligger utanför den löpande budgeten (Jonsson & Östberg 2004). I en norsk studie framgår också att majoriteten av barnen i familjer med låg inkomst äger ”standardpaketet” d.v.s. prylar som de allra flesta barn i deras åldersgrupp har tillgång till. Men även om barn har tillgång till saker som dator eller mobiltelefon är de dock oftast gamla och begagnade. Och att inte ha en cykel blir utmärkande i gruppen vilket Emma påvisar:

- Emma: Och jag går för att jag har ingen cykel.
Lisa: Det blir ju så att det blir väldigt dåligt.
Emma: Man kanske känner sig utanför på grund av det då alla andra barn har cyklar och så får man gå själv typ och så

I gruppen elever som har erfarenhet av ekonomisk utsatthet finns beskrivningar av hur föräldrar försöker normalisera situationen för barnen trots en ansträngd ekonomi. Liam beskriver hur han och hans familj har gjort något av en klassresa från en förort i Storstad till ett resursstarkt område i Örebro.

- Liam Jag har ju bott i Förort utan för Storstad. Det är ett av de illa områdena i Sverige, eller vad man ska kalla det. Så vi har ju verkligen haft det väldigt svårt med pengar. Men vi har ju lyckats och nu bor vi liksom i [här].
Moderator Det är ju en ganska stor skillnad.
Liam Ja. Men jag kommer inte ihåg att jag kände så här att det var jobbigt. *Att jag inte hade de där coola leksakerna eller vad det var sådär. Eftersom, men ändå så skämde mamma och pappa bort oss lite, de tyckte att det var viktigt att vi skulle känna oss, att vi hade lite saker ändå.*
Bella Bra föräldrar. Det var liksom så här starkt.
Liam De tyckte att det var, men de kanske hade det jättesvårt med pengar. Vi käkade jättedålig mat, vi handlade på de billigaste butikerna. Det är skillnad nu. Jag vet inte vad som kunde ändras på där för att få det bättre. Ja men bidrag visst, men alltså om vi får högre bidrag än någon annan så blir det orättvist för hela samhället. På ett sätt. Fast ändå inte.

Liam menar på att även fast familjen hade svårt med pengar, åt dålig mat och handlade i de billigaste affärerna så upplevde han det inte som så jobbigt eftersom hans föräldrar ”skämde bort dem” genom att se till att de hade de leksaker och annat de behövde. Liams föräldrar prioriterade alltså barnens behov framför sina egna vilket tidigare forskning har visat (Harju 2008; Olsson 2007). Men Liam berättar också om hur hans familj hjälpte en kompis vars familj hade det svårt ekonomiskt:

- Liam Jag hade faktiskt en kompis, det kanske är onödigt att säga hans namn men, han hade det jättesvårt. Hans föräldrar skilde sig när han var 4 år kanske, så han levde ju med sin syster och sin mamma. De flyttade in i ett hus, det var vattenskadat och de hade inte råd att täcka kostnaderna. De hade knappt råd att, ja, morsan var arbetslös, hon kunde inte få jobb, hon sökte efter hur mycket jobb som helst liksom. *Och han, han hade det jättesvårt, han tyckte att det var svårt att komma in eftersom alla andra hade ju så bra kläder. De fick fotbollsskor, vi fick chansen att spela fotboll, han hade det alltid svårt och hade inte, så vi, jag och mamma vi brukade skänka kanske ett par fotbollsskor till honom.* Vi hade det också ganska dåligt ställt när vi flyttade hit, så vi hade det ju också ganska svårt, men det vart ju

bättre såklart. Men just det faktumet att det finns folk som knappt har kläder och så där. Det är inte så att de har det ganska bra när de bara har kläder och mat på bordet...

Liam pekar på den viktiga poängen att bara för att människor har kläder och mat på bordet lever de utan bekymmer. Att han och hans mamma kunde skänka ett par fotbollsskor till kompisens gjorde att Liam kunde behålla sin vänskap med kompisens, då de fick chansen att spela fotboll tillsammans.

Valfrihet och handlingsutrymme

Men kläder, cyklar och andra ägodelar fungerar inte enbart som symboler för ekonomisk status. Ägodelarna är också resurser som gör det möjligt göra vissa saker (Ben-Arieh & Frønes 2011). En fungerande cykel är inte bara ett föremål som symboliserar en viss status, den är också ett färdmedel som ger ägaren friheten att röra sig snabbare och över en större yta. Men vad som är möjligt att göra påverkas av omgivningarna och sammanhangen (Sen 1999). I ett resursstarkt område har cykeln ett lägre symbolvärde och påverkar inte ägaren rörelsefrihet i samma utsträckning som i ett resurssvagt område. Fattigdom och välstånd kan här förstås som handlingsfrihet och valmöjlighet. Att ha möjlighet att välja en knappteles från Nokia och därmed välja bort en Iphone betyder något annat än att bara ha råd med en knappteles. I det första läget är telefonen en symbol för valfrihet och välstånd, i det andra läget är det en symbol på ekonomisk utsatthet. Detta framgår i Bellas och Örjans resonemang:

Moderator	Men du tyckte att det spelade någon roll ifall man hade en Hollister eller ifall man hade femton?
Bella	Nej! För mig spelar det ingen roll hur jag ser ut och hur jag klär mig och så. Men det är bara det att många kan fråga "har du bara en och jag har det". Och typ trycker ner en då, bara för att den har det lite sämre eller vad man ska säga.
Moderator	Och hur är det med mobiltelefoner då?
Örjan	Nä, det är ingen som bryr sig. Jag tycker att det är coolt ifall någon kommer med en gammal Nokia. Det är fan asballt.
Moderator	Med en knappteles?
Örjan	Ja. Det är skitcoolt.

Föremålen symboliserar individens möjlighet att välja eller välja bort dem. Därför kan det vara lika viktigt att visa på *kunskapen* om att Iphone 6 är den mest åtråvärda mobilen, men att ha *inställningen* att det inte är viktigt vilken mobil just jag har. Att ha en Nokia knappteles blir ett sätt att visa att jag kan *välja* att inte ingå i gruppen. Goda ekonomiska medel gör det möjligt för barn och ungdomar att välja sin gruppmedlemskap, medan knappa ekonomiska medel gör den enskilde ungdomen mer beroende av att kunna visa gruppmedlemskap genom konsumtionsvaror. Märkeskunskap och att välja mellan olika märken kan förstås som ett sätt för ungdomar att orientera sig kulturellt och att identifiera sig med grupper av jämnåriga. Men det indikerar också en persons ekonomiska status. Det betyder i förlängningen att uteslutning från grupper också sker på basis av vilka märken och vilka konsumtionsvaror ungdomen kan visa upp. Att ha statussymboler kan för fattiga barn vara ett sätt att dölja den ekonomiska utsattheten, men det kan också innebära ett symboliskt självförverkligande. Det är alltså en, av flera, anledningar till exkludering och mobbning (Elliott & Leonard 2004). Nobelpristagaren Amartya Sen (1999) definierar fattigdom som bristande handlingsfrihet och begränsade möjligheter. Detta sträcker sig även till möjligheten till goda sociala relationer, möjligheten att

föra fram sina åsikter och andra individuella och sociala resurser. Han får stöd av Elena och Nils i denna definition:

- Moderator: Alltså, när är man egentligen fattig?
Elena: När man begränsas väldigt mycket
[...]
Moderator: Är det viktigt att kunna göra samma sak som alla andra?
Elena: Nej!
Nils: Som sina kompisar kan det vara ganska viktigt. Att det ska vara möjligt att kunna göra samma val som de.
Maja: Ja, man vill ju inte vara helt ensam

Nils pekar på att det är viktigt att kunna göra samma val som sina kompisar. Att inte kunna välja samma sak som sina kompisar kan leda till ensamhet och utstötthet. God ekonomi leder alltså till gemenskap och till sammanhållning. Tidigare forskning framhåller att barn upplever oro, ångest och rädsla för att exkluderas, vilket påverkar deras handlingskraft (Harju och Thorød 2010). Många ungdomar oroar sig för om de kommer ha tillräckligt med pengar för att ha råd att gå ut med kompisar och ekonomiska hinder för att umgås socialt påverkar barnens välmående och lycka (Walker m.fl. 2008; Spyrou 2013). Amanda är inne på samma linje när hon diskuterar filmen *Inga pengar (15 år - Mitt liv, SVT)*. Pengar leder till frihet:

- Amanda: *Samtidigt är det viktigt att man känner friheten av att kunna göra saker sen att man kanske inte behöver vara som sina kompisar och göra som sina kompisar. Men hon kunde inte köpa egna kläder till sig själv och sånt. Och det kanske gör att hon känner sig lite... Ja hon känner sig ledsen eftersom att hon inte är fin.*

Det viktiga här är inte hur mycket pengar någon har eller ens pengarna i sig utan att pengar gör det möjligt för barn och unga att fatta egna och självständiga beslut. Ett exempel på hur egna ekonomiska medel leder till handlingsfrihet vad upptäckten i 7:an att eleverna själva kunde handla i caféet.

- Moderator: Men gör ni av med mycket pengar i skolan då?
Alla: Nej
Svea: Nej, förut gjorde jag typ det varje dag.
Viola: Då var det nytt.
Andrea: Ja det var typ nytt.
Viola: Första veckorna i sjuan men sen...
Amanda: Ja då köpte alla typ macka för 10 kr hela tiden och så frågade de... Och så saltapinnar! Men nu tycker jag det är onödigt.

Att barn har pengar att spendera efter eget tycke är viktigt då fickpengar som räcker till att delta i spontana aktiviteter med vänner medför flexibilitet för barnen (Skevik Grødem 2008) men också en grad av självbestämmande. Olsson (2007) framhåller både familjens ekonomiska situation och ungdomarnas egna resurser som betydelsefulla för skapandet och upprätthållandet av sociala relationer. Spyrou (2013) framhåller att barn påverkas negativt av att leva med bristfälliga ekonomiska tillgångar eftersom det innebär att de inte kan delta i sina vänners aktiviteter eller deltar i mindre utsträckning än de skulle vilja. Om barnen ändå deltar kan begränsade ekonomiska medel medföra att de sticker ut, exempelvis genom hur de klär sig eller genom att de inte kan äta tillsammans med sina kompisar (Spyrou, 2013). Att lägga pengar på ätande är ett återkommande tema bland de lite äldre ungdomarna som i vissa fall uppger att de i huvudsak lägger sina pengar på att äta ute tillsammans med sina kompisar.

Kompisar, fritidsaktiviteter och gemenskap

Att ha vänner är en mycket viktig del av tonårstiden. Hjalmarsson & Mood, (2015) har visat att det finns ett samband mellan familjens ekonomiska situation och i vilken utsträckning ungdomar har kompisar. Det är inte föräldrarnas ekonomiska situation i sig som påverkar utan den unga just har haft möjlighet att vara med på aktiviteter som kostar pengar. De ungdomar som inte har ekonomiska resurser att följa med kamrater på aktiviteter får färre kompisar. Att ha liknande ekonomisk situation som klasskamrater var viktigare än den faktiska ekonomiska statusen familjen har, för förekomsten av kompisrelationer (Hjalmarsson & Mood 2015). Lisa beskriver vad som händer när hennes kompis inte har råd att göra samma aktivitet som hon:

Lisa: Det är väldigt dåligt. Jag går ju på dans och det kostar väldigt mycket. Jag känner en tjej som sådär gick där. Hon tyckte det vara jätteroligt men hon slutade för att hon tyckte det var för dyrt och så kanske hon inte hade råd för det men jag har det. Mina föräldrar har ju råd med det. Det är ganska dåligt att... *Hon var ju min kompis och så, men jag får inte träffa henne längre för att vi inte går på samma skola.*

Skolan är en viktig arena för sociala relationer bland barn, då det är där många barn utvecklar relationer som sträcker sig utanför skolan (Harju 2008; Näsman et al. 2012). Det går därmed inte att dra någon skarp gräns mellan vad ekonomisk utsatthet betyder i skolan och på fritiden. Om barn inte går i samma skola och inte heller kan dela fritidsintressen undergrävs alltså möjligheterna att upprätthålla redan existerande relationer likväl som att utveckla nya. Att ha begränsade möjligheter att ta sig till organiserade verksamheter, kan också vara ett hinder för barn att delta i fritidsverksamheter. Familjens ekonomiska förutsättningar påverkar barnens sociala relationer genom deras möjlighet att delta i fritidsaktiviteter. Det kan handla om att andra barn inte har möjlighet att följa med på eller delta i samma aktiviteter som sig själv. Adriana beskriver en situation där en kompis inte kunde rida tillsammans med henne.

Adriana Jag går ju på ridning men jag har en kompis som också går på ridning, men hon har ridit lite mindre än mig och hon skulle börja på ridskolan som jag red på men hennes föräldrar sa att det var för dyrt och då tänker jag liksom att det ska inte behöva vara så dyrt som det är. [...] *Jag brukar själv må dåligt när andra säger att, "nää, det är för dyrt" och så går jag själv på det, då känns det ändå som att jag också blir jämförd, och det känns lite dåligt.*

Adriana tycker att det är jobbigt när andra barn inte kan göra samma aktiviteter som hon. Det känns inte bra att hon har möjlighet att delta i aktiviteten medan de andra inte har det. Det framstår alltså som att Adriana har det bättre än sina kompisar. Adriana bor och går i skolan i en av de resurssvagare stadsdelarna i Örebro. Tidigare forskning har också visat att barn från ekonomiskt utsatta familjer upplever begränsade möjligheter att delta i ett aktivt socialt liv (van der Hoek 2001). Det gäller framförallt barn med begränsade ekonomiska resurser som bor på landsbygden på grund av dyra resor (Daly & Leonard 2002). Barn och ungdomar vill ofta delta i fritidsaktivitet och ser den sociala nyttan av att delta (Ridge 2006). Lina Ellen och Cajsa är alla medlemmar i samma basketlag och de diskuterar vad det innebär att vara del av ett lag i relation till det som beskrivs i filmen de sett, där tjejen berättar att hon sparkar boll ensam mot en garageport. Lina resonerar om vad det innebär att ha möjlighet att aktivt delta i en sport:

Lina Ja, och medlemskap, det kostar ju liksom att vara med i klubben. Det är ju inte riktigt sånt man tänker på. Nej jag tänker, alltså... som alltså när jag var yngre och skulle börja på aktiviteter och så, då... jag tänkte ju aldrig på att det kostade någonting, liksom, *det var ju en självklarhet för mig att mina kompisar också gick på aktiviteter*, det var liksom någonting man gjorde när

man var yngre eller när man var barn eller ungdom och så. Det tänkte man ju inte på att alla inte har råd. För det är ju liksom en helt annan grej också att som hon, hon sa ju att hon gick ut och spelade fotboll på gården och så med andra. Men det är ju en helt annan grej att spela i lag eller en klubb eller förening eller... *Ja, det är ju riktig utrustning och sen är det ju inte bara heller alltså själva sporten, det blir ju en gemenskap att vara i en förening och ett lag och så*

Tjejerna fortsätter resonemanget genom att lyfta fram ytterligare problem som det medför om individen inte kan inkluderas i en förening. De beskriver hur medlemskap i en förening kan fungera som en buffert mot utestängning, social exkludering och i förlängningen som ett skydd mot att hamna i fel sällskap.

- Cajsa Jag tänker, allmänt, barnfattigdom. Om det är, om man är liksom är fattig och inte kan hänga med sina kompisar, det kanske blir att man kanske känner sig mobbad och sen att man kanske hamnar med några som är utanför. Det kanske antingen kan bli såhär bråk och liksom såhär typ.
- Lina Ja att man kanske liksom hamnar i fel umgänge och liksom...
- Cajsa Utanförskap
- Moderator Jag tänker mig väl att det är ju en grej med att vara med i en förening, att man...
- Lina Mm. Man får ju gemenskap

Tidigare forskning stödjer det Lina och Cajsa påtalar, nämligen att barn och ungdomar som inte har möjlighet att delta i ordnade aktiviteter uppger att de i högre grad är uttråkade och lever ett inaktivt liv än andra ungdomar (Willow 2001). Barn och ungdomar från ekonomiskt utsatt familjer utan möjlighet att delta i fritidsaktiviteter uttrycker att de är uttråkade och känner sig värdelösa, vilket kan leda till depressioner, kriminalitet, skolk och drogproblem. Men att delta i ordnade fritidsaktiviteter gör också att barn och ungdomar kan träffa både andra barn i samma situation men också träffa barn med en annan socioekonomisk bakgrund än de själva. Det gör att det sociala nätverket breddas och barnen sociala resurser ökar. Det ger också barn och ungdomar från resurssvaga familjer och bostadsområden möjligheten att träffa andra vuxna som kan verka som ett stöd i vardagen. Detta nämner Lina som en viktig poäng med allaktivitetshus som Tegelbruket:

- Lina Ja. Och liksom sådana här fritidsgårdar och liksom, som till exempel Tegelbruket, här finns det ju alltså. *Det är ju väldigt många, kanske ungdomar som är lite... lite blottade som kommer hit och kan hänga här, och de har ju liksom stöd från de vuxna och bland andra ungdomar som har det på samma sätt.* Men ändå här så kostar det ju också. Det är ju likadant, det är ju liksom... ett... är det klubbkort eller medlemskap? Man har ju ett kort

Lina uppmärksammar att även Tegelbruket kostar en symbolisk summa vilket kan vara tillräckligt för att hindra vissa barn och ungdomar som skulle kunna ha behov av verksamheten från att delta. Elisabet Näsman (2012) har också visat att en så liten summa som 10 kronor kan förhindra barn från att delta i aktiviteter.

3. Skolan

Det har redan framkommit att barns ekonomiska situation påverkar deras sociala relationer, både till familj och till vänner. Detta blir extra tydligt då samtalet i intervjuerna kommer in på skolan. Barns vardagsliv utspelas till största del i skolmiljöer. Den danske sociologen Jette Kofoed (2008) skriver om hur barn i skolmiljö behöver hantera den sociala omgivningen som innebär både att vara en god elev akademiskt (eller inte!) och att hantera kamratrelationer. Dessa relationer bygger precis som alla mänskliga relationer på makt, positioner och disciplinering, vilka tillsammans skapar en förståelse och upplevelse av normalitet (Kofoed 2008). En förståelse av vad som är normalt bygger också på en förståelse av avvikelser. Skolans sociala miljö handlar alltså om att förhandla vad som är normalt och därmed också peka ut vad som avviker från normen. Vad som uppfattas som normalt kan dock inte slås fast en gång för alla utan det förändras och förskjuts hela tiden beroende på vilka individer det handlar om, närmiljön och samhället i stort (Kofoed 2008). Uppfattningen om vad som är normalt är en komplex process där barnen själva är aktiva. Olika sätt att vara uppfattas som naturliga eller normala medan andra uppfattas som otänkbara. Skolan blir en arena för att visa upp sig och sina ägodelar:

Lisa I skolan är det ofta så att dyrare är lika med bättre.
Emma Och det tycker jag är jättefel för att dyrare är inte bättre.

Oavsett ekonomiska resurser, och ekonomiska förutsättningar handlar mycket av de sociala relationerna om att jämföra sig med andra. Eleverna anser att man måste passa in i dagens samhälle, vilket bland annat innebär att man inte kan komma i samma kläder varje dag till skolan. Att inte kunna följa de sociala konventionerna i barn- och ungdomsgruppen innebär en utsatthet.

Moderator Är det så att man jämför sig med andra?
Emma Ja det är det. "Kolla min väska jag har köpt. Den är mycket snyggare än din."
 "Kolla min teckning teckning bla, bla." Det är mycket sånt där när man jämför sig.
Lisa Det är också så att vilka kläder man har på sig.
Moderator Kläder är viktiga?
Lisa Ja egentligen borde det inte vara men det är det.

Deltagarna visar på hur skolan är en arena för barn och ungdomar att visa upp sig och att jämföra sig med andra. Det kan handla om allt från att vara klädd på rätt sätt, att ha rätt mobiltelefon – där dyrare är lika med bättre - till att jämföra skolprestationer som teckningar. Men skolan som institution och verksamhet riskerar också att särskilja de barn och ungdomar som har goda ekonomiska resurser från de som inte har det genom att aktiviteter där föräldrar och vårdnadshavare förväntas bidra ekonomiskt.

I filmerna som eleverna tittar på ges exempel på när aktiviteter kostar pengar i skolan. Det kan vara allt från att följa med på utflykter som kostar pengar, till att göra insamlingar/försäljningar till klassen eller att bekosta utrustning eller frukt. Alla intervjuade elever är eniga om att aktiviteter i skolan inte ska kosta pengar eftersom att det, som Sara säger: "inte är snällt, man ska ju inte gå till skolan för att betala själv, man ska ju gå till skolan för att lära sig". Gabriella lyfter liksom flera av de andra eleverna att aktiviteter i skolan inte borde kosta något eftersom deras föräldrar, och alla andra arbetande vuxna, betalar skatt.

Gabriella Man tänker ju att man själv har råd men det blir ju inte så kul för de som inte har råd. Men alltså det är kul att åka på saker men man tänker inte på, jo men man tänker ju inte på att det finns de som inte... *Alltså föräldrarna de betalar ju skatt och så, så det borde kanske gå lite mer skatt åt det då.* Inte för att man ska på utflykter och så men, ifall man jobbar med ett arbete så kanske man måste ha tillgång till något. Typ något museum eller något.

I intervjuerna med eleverna i Örebro framkommer att de två olika exempelskolorna har olika inställning till om aktiviteter som skolan ordnar får kosta pengar eller inte.

När aktiviteter inte kostar pengar i skolan

På Skola A kan alla elever låna sportutrustning och gympakläder som de själva inte har. Adriana och Sabina reflekterar över likheten mellan vad som beskrivs i filmen *Fattigskolan Lektion 10 – Bli en badkruka* och hur det fungerar på deras skola:

Adriana Det kanske kostar pengar. Om du inte har så mycket pengar och då tycker jag det var bra av simhallen att ge dom baddräkter och sånt.
Sabina Att få låna ut baddräkter till de som behöver
Adriana Ja
Moderator Vad tycker ni?
Alexander Jag tycker samma sak, man ska få låna
Adrian Aah som vi gör i vår skola
Sabina Aah vi lånar ut ifall vi till exempel har glömt gympakläder då får vi låna en t-shirt och ett par byxor.

Eleverna på Skola A ser det som en självklarhet att det finns gymnastikkläder att låna om det är så att de har glömt eller helt enkelt inte har några. Det finns exempel på att eleverna är osäkra på om kompisar inte äger bad- eller gympakläder eller om det handlar om att de glömt eller att det är ett medvetet val att bada i kalsonger. Men när möjligheten finns att låna behöver det inte vara en stor sak. I intervjun med Adriana, Alexander och Sabina frågar Moderatören om det kan vara lite skämmigt att låna gympakläder varpå Adriana berättar att jo, det kan det vara:

Adriana Asså jag själv har varit med om att jag glömt någon tröja eller något sånt och då blir det ju bra, med att jag har min tröja som jag har på mig, asså jag själv tycker att det kan vara lite skämmigt att... även om jag har riktiga kläder hemma så känns det lite som att alla tittar på mig om jag lånar som att jag inte har kläder och sånt som jag behöver så då brukar jag bara ha på mig den tröjan som jag har.

Men utlåningen sträcker sig längre än att kunna låna gympakläder. På skolan finns möjlighet att låna handdukar och Foppatofflor till slöjden, och det finns också en utrustningspool för lek- och idrottsutrustning:

Sabina Aah de lånar ju ut skridskor och pulkor och så också vi har ju en pool, Boden, och där har vi massor med pulkor och bollar och så. Så vi brukar få ut på rasterna och så
[...]
Alexander Vi har en vinterdag då man får välja mellan skridskor och slalom, skidor och pulka så om man inte har kanske hjälm eller skridskor eller något då får man låna
Adriana Ja och skidor också, hyra ut.

- Moderator Men hur är det på en sån där vinterdag då är det som så att när man ska åka slalom till exempel då brukar det vara jättedyra saker. Kostar det pengar då eller?
- Adriana Nej utan skolan betalar ju för att de lånar ju av Ånnaboda aah... och så får vi skidkort så kan man åka själv. Sen är det det här också att om någon inte kan åka...
- Sabina Då lånar man ut

Resultatet av att skolan satsar på utrustning och på att alla elever får kort till Ånnaboda, är att alla kan följa med och vara delaktiga i den sociala gemenskapen. Men Adriana påpekar att även om utrustningen finns så att alla har möjlighet att följa med finns fortfarande möjligheten att jämföra hur duktig man är: ”Aah, det kan bli väldigt ofta att de jämför också: ”kan inte du åka, det kan jag”, ”jag åkte ju till exempel jättemånga år” eller något sånt.”

När aktiviteter kostar pengar i skolan

Samma inställning finns inte på Skola B där vissa aktiviteter under friluftsdagar tillåts kosta pengar och eleverna förväntas ha egen utrustning eller ha ekonomiska medel att hyra utrustning. Elisabet Näsman (2012) menar att skolan kan skapa situationer där ekonomisk utsatthet riskerar att bli synlig genom att ställa krav på att föräldrar att bidra ekonomiskt. Skidresan till Romme som Skola B brukar organisera under friluftsdagen, är en sådan situation där föräldrars möjlighet att bidra ekonomiskt blir tydligt bland eleverna:

- Josefin Men jo, när vi typ åkte iväg och åkte slalom.
- Filippa Ja, men det var ju med skolan
- Alice Förresten kostar det någonting att hyra skidor?
- Filippa Ja man fick betala hyrningen själv, och liftkortet.
- Josefin Ja fast då var det bra, då hade vi många alternativ att välja mellan.
- Filippa Ja man fick ju välja mellan ifall man ville...
- Josefin Det var inte bara Romme där man behövde betala. Utan man kunde göra annat som inte kostade och då kunde man välja på det.
- Alice Ja, så det fanns ju alternativ. Fast vissa grejer var ju roligare än andra. Sådana som kostade...
- Filippa Var ju roligare än andra. Än de som inte kostade.

Josefin och Alice har inte tänkt på att resan och skidhyran kostade något, men Filippa bekräftar att det var kostnader som skolan inte stod för. Deltagarna påpekar dock att det fanns alternativ och att det därmed inte var obligatorisk att följa med, men de är också eniga om att de roliga alternativen var de som kostade extra. Resan till Romme kostade alltså inte bara mer, den värderades också högre av eleverna. Alice menar att: ”Men alltså det roliga, alltså att gå på Gröna Lund eller sitta hemma och läsa en tidning. Det är ju roligare att gå på Gröna Lund, men det kostar mer.” Att anordna friluftsdagar där vissa aktiviteter kostar pengar medan andra inte kostar är en situation skapad av skolan där ekonomisk ojämlikhet synliggörs (se Näsman et al. 2012). Det har också hänt på Skola B att elever som velat inte har haft möjlighet att följa med, även om det inte är uppenbart för alla:

- Alice Alltså jag har liksom inte tänkt på att man betalar så mycket
- Josefin Det är ju dåligt, för alla som inte har råd med det, de kan ju inte hänga med då. Då kanske man inte vill säga det till lärarna.
- Moderator Nej just det. Har ni varit med om det någon gång? Att någon kompis inte har kunnat följa med.
(Tjejerna viskar lite sinsemellan)

Josefin *Jo, men någon gång.*
 Alice *Alltså, inte jag.*
 Moderator *Men märkt att någon annan inte kan följa med?*
 Josefin *Ja*
 Alice *Fast jag tror inte att vi anordnat något så att någon inte kan följa med. Jag tror faktiskt inte det.*

Det råder en viss osäkerhet bland tjejerna i fall någon i klassen eller en kompis inte har haft möjlighet att hänga med på en aktivitet eller inte. Men Josefin kan påminna sig att det hänt att kompisar inte har kunnat följa med på aktiviteter som kostar pengar. Alice däremot kan inte minnas att något har anordnats som inneburit att någon i klassen inte kunnat delta. Maja och Elena tar upp en annan aspekt av resorna till Romme. Resan i sig kan vara rolig och givande, men det spelar också roll dagen efter.

Maja: *Ja men det kan inte vara så kul för de liksom. Något som de jättegärna vill göra liksom, och så har de kompisar som ska göra det, men de kan inte liksom.*
 Elena: *Och det är klart att man också känner sig lite såhär utesluten eller såhär. Även fast det inte är något såhär frivilligt kan det vara jobbigt för de som inte får göra det fast de vill det.*
 Maja: *Men så kanske de dagen efter... Om alla mina kompisar ska till Romme och så ska de prata om det och då kan jag inte alltså vara delaktig i det eller vad man ska säga.*

Att kunna delta i aktiviteter spelar roll för det sociala samspelet i gruppen och är något att prata om både före och efter resan. Det handlar om att dela upplevelsen av resan och att sedan kunna förstärka de sociala relationerna genom att återknyta till upplevelsen. Det har eleverna från Skola A möjlighet att göra eftersom alla elever som vill har möjlighet att delta. Karl belyser vad problemet är för elever med små ekonomiska medel att aktiviteter i skolan kostar pengar:

Karl *Det kan ju vara så, att folk inte har råd och så får de jobba för att få in pengar till skolaktiviteter och så.*
 Moderator *Skulle du säga att det är fattigdom?*
 Karl *Ja, alltså, jag vet inte.*
 Moderator *Skulle det kunna vara något annat?*
 Karl *Ja att man sparar pengarna till det som är lite viktigare, som mat och kläder.*

Karl pekar på att de pengar som föräldrar i ekonomiskt utsatta familjer kan behöva bidra med till skolverksamhet skulle kunna användas till något viktigare, så som mat och kläder. Att inte kunna delta i olika aktiviteter som anordnas av skolan resulterar i att elever utesluts ur gemenskapen. Att inte kunna följa med på en skidresa med klassen innebär dels att eleven inte är med på aktiviteten, men eleven kan heller inte delta i samtal om aktiviteten. Detta kan påverka självkänslan och tillhörigheten i klassen. Det finns en medvetenhet om att olika aktiviteter kostar olika mycket, och deltagarna är eniga om att de roligaste och mest åtråvärda aktiviteterna kostar mest. I Stina Fernqvists (2013b) studie beskriver några elever hur de upplever att lärare och personal i skolan inte verkar veta om, eller bry sig om, att vissa elever lever i en utsatt ekonomisk situation. Detta menar Fernqvist kan bero på att det inte finns någon direkt tydlighet kring fattigdom, speciellt kring barnfattigdom, och att barn som lever i ekonomisk utsatthet endast beskrivs undantagsvis i undervisningen. Tillsammans med uppfattningen att alla barn ska behandlas lika i den svenska skolan kan detta resultera i att lärare och skolpersonal uppfattas som passiva i och med att verksamheten baseras på en tanke om

jämlikhet. (Fernqvist 2013b). Skolan förväntar sig att alla föräldrar och vårdnadshavare har samma möjligheter att bidra ekonomiskt och att alla elever har viss utrustning, så som cyklar. Därmed kan en cykelutflykt från skolans sida anses vara kostnadsfri för elever och föräldrar utan att skolan egentligen vet om det stämmer.

Att prata om fattigdom

Flertalet deltagare i intervjuerna anser att skolan tar ett för litet ansvar för att prata om dessa frågor. Eleverna berättar att skolan i huvudsak beskriver fattigdom som något som finns i andra länder och att diskussioner om fattigdom på lektionstid oftast handlar om Afrika. Den ekonomiska situationen för elever som går på den egna skolan diskuteras dock inte, vilket leder till att eleverna tror och förutsätter att alla har det som de själva. Ett exempel är att när Liam berättar om sina erfarenheter av att leva i ekonomisk utsatthet, går det upp för Sanna som går i samma klass att hon inte hade en aning om hans tidigare erfarenheter:

Sanna Men det är ju också därför vi ska prata om det här. Nu har jag ju inte känt dig så jättelänge (vänder sig mot Liam), *men jag hade ingen aning om det förrän vi pratar om det nu*. Men man ser ju, ah ni bor i X-stadsdelen, stort fint hus och senaste telefonen och så här

Att inte prata om vilken vardag eleverna har och vilka ekonomiska förutsättningar de har leder till att problemet döljs på skolan. Sanna från Skola B fortsätter:

Sanna Vi vet ju knappt någon på skolan som har det dåligt så här, *eftersom vi inte pratar om det. Vi ser ju inte det, man gömmer det. Och när man pratar mer om det då blir det mer öppet och då kan man ju också hjälpa. ...*

Även Lina och Cajsa trycker på behovet av att skolan, men även att elever, visar förståelse för att alla inte har förutsättningar att delta på samma sätt. För Lina och Clara handlar det om att ges förutsättningar för att behandla alla med respekt:

Lina Ja, men alltså, ja... Jag håller också med om det. Och sen att få liksom samhället och kanske folk... jamen typ elever i skolan, *att man ska få dem att förstå att det ser annorlunda ut*. Att alla inte har det likadant och inte just då den, som du pratade om, extrema fattigdomen, utan att det liksom finns bland de man umgås med. Och att det finns liksom runt omkring oss hela tiden. Och det har ju liksom, som det du pratade om, om skolan att det inte ska kosta. Att det är ju ofta att man då säger nej till ett förslag för att det kostar pengar. Då är det ju ofta många som klagar och liksom att det, att de som har råd borde få åka. Och då att man, att skolan ska ha en skyldighet att liksom

Moderator Ställa in det

Lina Ja och att få folk att förstå att, *att de respekterar dom som har det så, att få dom att förstå att det verkligen ser annorlunda ut*.

Cajsa Ja, och att de som inte har så mycket pengar inte behöver skämmas över det.

Lina Nej. För det är en grej att ställa in, vad heter det, skolutflykten eller vad det nu är. Men det är en annan grej att få liksom alla att respektera, så som andra elever och liksom få dem att inse...

Att det inte pratas om barnfattigdom generellt och att det inte pratas om vilka olika förutsättningar barn lever under gör att de skäms för sin situation (Fernqvist 2013b). Framförallt yngre barn har en tendens att skapa förklaringsmodeller till varför livet ser ut som det gör som

centrerar runt dem själva. Det innebär att de kan uppleva ett ansvar för familjens ekonomiska situation (se Näsman et al. 2012) och kan tänka att ”det är mitt fel att mamma är sjuk eller att pappa är arbetslös”. Detsamma gäller för kompisrelationer, där oförmågan att delta på samma villkor som andra barn härleds till barnet själv som person. Kompisrelationer kan också påverkas då ekonomiskt utsatta barn känner sig tvingade att ljuga om varför de inte kan följa med på aktivitet och liknande. Tidigare forskning har visat att även barn i förskolan har tydliga föreställningar om vad det innebär att vara rik eller fattig (Halik & Webley 2011; Hakovirta & Kallio 2015). Yngre barn uppfattar ofta fattigdom som ett permanent tillstånd, vilket kan vara ett problem då det kan påverka deras självförståelse och inställning till framtiden. Forskning visar tvärtemot att för de allra flesta är ekonomisk utsatthet är ett övergående tillstånd (Lindquist & Sjögren Lindquist 2012). Det är dock viktigt att samtal i skolan inte blir utpekande utan att syftet med samtalet är, som Lina påpekar, att eleverna ges möjlighet att förstå och respektera varandra. På Skola B visades filmen som användes i den här studien för fler elever än de som deltog i intervjuerna. Det blev en möjlighet för klassen att prata om vad saker kostar och vad de själva anser vara lyxföremål kontra nödvändiga konsumtionsvaror. Flera elever känner inte till hur mycket deras mobiltelefon eller dator kostar eller hur mycket en lägenhet kostar att köpa eller hyra. Som tidigare framgått hade många elever från mer resursstarka familjer också inställningen att ekonomisk utsatthet och fattigdom i huvudsak beror på individuella val, snarare än strukturella faktorer.

4. Att hantera ekonomisk utsatthet

Tidigare forskning har visat hur barn och ungdomar använder sig av olika strategier för att undvika utanförskap och för att påverka sin situation (Croghan et al., 2006; Harju & Thorød, 2010; Fernqvist, 2013). Harju och Thorød (2010) framhåller att barn inte är passiva gällande begränsningar och sociala risker som den ekonomiska situationen kan innebära. Barnen tolkar och reflekterar över sin situation och väljer att agera på olika sätt baserat på hur de tolkar situationen, samt på deras möjligheter och begränsningar. Begränsningarna gör att barnen ofta tvingas använda strategier för att anpassa sig eller påverka och förändra sin och familjens situation. Det kan handla om att hjälpa sina föräldrar, att undvika att fråga efter saker de vill eller att inte klaga på situationen. I vissa fall använder barnen strategier som istället går ut på att komma ur situationen, bland annat genom att arbeta eller genom att delta i organiserade fritidsaktiviteter, vilket i sin tur kan ge barnen värdefull kompetens och erfarenheter. För dessa ungdomar baserad behovet av att arbeta på ett behov av att få tillgång till ekonomiska resurser för att kunna betala medlemskap, kläder och liknande (Harju & Thorød, 2010). Detta skiljer sig från ungdomar som inte lever i en ekonomiskt utsatt familj och som kan välja att sommarjobba som ett tillägg till en redan stabil ekonomisk situation. En annan strategi är att medvetet välja en neutral klädstil som inte kräver ekonomiska medel för att undvika pressen kring att upprätthålla sin position och stil (Croghan et al., 2006). I intervjuerna nämner flera elever att de gör sysslor hemma som mer eller mindre tydligt förknippas med veckopeng eller liknande. Vissa har också ett extra arbete, men det är inte vanligt förekommande, vilket kan bero på att de flesta eleverna i studien är under 15 år. Något som däremot diskuterades i intervjuerna är de filmsekvenser som nämner möjligheten att panta burkar för att dryga ut ekonomin. Eleverna som kommer från resursstarka familjer är lite ambivalenta till att panta:

- Andrea Ja om man tänker på ungdomar i vår ålder kan man inte göra så mycket för att vi får ju inte lön.
- Viola Man kan väl panta flaskor.
- Moderator Är det en okej sak att göra?
- Viola Att panta flaskor?
- Moderator Ja
- Viola Det har vi gjort med laget.
- Amanda Men kanske inte personligen...
- Andrea Jag skulle inte knacka på någon jag inte känner och fråga om jag får deras pantflaskor. Det är deras pengar.
- Viola Men om man har hittat en burk på gatan kan man panta den.
- Amanda Man får ju inte så mycket för det.
- Viola Men om man pantar många burkar.

Viola har varit med om att panta flaskor och burkar tillsammans med ett idrottslag vilket uppfattas som ok. Men att panta för att dryga ut sin egen ekonomi är inte lika ok enligt Amanda. Andrea föreställer sig ett scenario där hon skulle panta på hemma hos andra och fråga efter deras pant, vilket hon ställer sig helt emot. Viola håller fast vid att det är ok att panta om man hittar burken på gatan. Amanda är fortfarande skeptisk och menar att burken inte är värd särskilt mycket. Andra intervjuade elever tycker också att det är fel att barn ska behöva få ihop pengar själva genom att panta burkar och antyder att ansvaret borde ligga på vuxna att få ekonomin att gå ihop. Marit från Brickebacken däremot tycker inte att det är något problem att dryga ut kassan genom att panta:

- Marit Det är för att de själva kanske liksom inte har så mycket pengar och behöver dem själv. Som sagt, de kanske sparar till någonting de verkligen

vill ha. Och liksom det här med det hon sa att dom pantade burkar till en klassresa, det tyckte jag var ganska bra. *För liksom jag vet att jag och Jens brukar gå och panta när vi har pant hemma, för liksom vi ska kunna göra, köpa någonting. När vi inte får pengar av våra föräldrar, då tar vi panten istället.* Så det är ju en ganska smart idé. Och liksom, så jag ser inget negativt med att gå och panta för att få tjäna lite.

Att panta burkar anser Marit snarare är en smart idé och ett sätt att själv hantera sin ekonomiska situation. Att panta burkar och att på andra sätt dryga ut ekonomin kallar Stina Fernqvist (2013b) för resursstrategi vilket innebär att barn och unga har strategier för att hantera ekonomisk utsatthet som går ut på att själva antingen hushålla med de resurser de har eller att själva dryga ut resurserna. Sara, som går i 5:an, ger exempel på hur hon hushåller med familjens pengar och till och med bidrar med pengar:

Sara Ifall min mamma ger mig typ en 20-lapp säger jag "nej mamma du får tillbaks den. Du behöver ju dom". Jag har ju en massa grejer. Min mamma, ifall hon vill ha något, som hon vill ha och jag har pengarna då betalar jag gärna för henne, för att hon har köpt till mig grejer. Aah och alltså i fall min mamma ger mig någonting jag ger tillbaka, för att det är hon som behöver dom. Hon köper ju maten, kläderna och allt.

Sara kan ses dela det ekonomiska ansvaret med sin mamma då hon har inställningen att hon lånar och betalar tillbaka till sin mamma snarare än att hon får pengar av sin mamma. Hon begär mycket lite av sin mamma förutom det som mamma redan köper, som mat och kläder. Men bristen på pengar kan också leda till att eleverna upplever en frustration initialt. Adriana och Sabina beskriver hur de kan känna sig när pengarna inte räcker till:

Adriana Jag frågar och om mina föräldrar säger att det är för dyrt då brukar jag antingen bli ledsen eller så brukar jag acceptera det
Sabina Man kanske vill ha den där saken jättemycket och kanske sparat pengar jättelänge men det räcker fortfarande inte till
Adriana Då blir man ändå lite ledsen, men man måste också tänka på att *allt inte kan handla om den, det måste handla om annat också*

Att som barn hantera ekonomiska frågor är dock problematiskt då pengar och ekonomi tillhör vuxenvärlden. Barn förväntas därför inte ta ansvar för ekonomiska förhållanden (Zelizer 1994; Fernqvist 2013 b). Barn förväntas därmed kunna förlita sig på vuxna och på att föräldrar sköter de ekonomiska åtagandena. Det återspeglas också i de intervjuade elevernas inställning att det är fel att barn ska behöva bry sig om pengar över huvud taget. Barn som kommer från resursstarka familjer skyddas också på ett annat sätt från frågor som rör ekonomi. De har lättare att bara vara barn.

Att förlita sig på föräldrar

I intervjun med Emma och Lisa framkommer dock att alla barn inte kan förlita sig på sina föräldrar:

Emma Alltså det finns de som har mindre pengar än andra. *Alla har ju inte mycket pengar, liksom jag har inte mycket pengar.*
Lisa Om alla hade lika många pengar hade fattigdom inte existerat.
Emma Jag tror inte det finns någon som är såhär fattig så att de bor på gatan, men jag tror absolut *att det finns såna som inte kan få hjälp av sina föräldrar.*

Att som barn inte kunna få hjälp ekonomiskt av sina föräldrar betyder att barn i varierande utsträckning upplever sig som ansvariga för hantera den ekonomiska situationen. Detta sätt att se på barnfattigdom utgår från barnets perspektiv, och belyser en utsatthet som inte går att beräknas ekonomiskt utan som snarare visar på hur familjerelationer också innefattar ekonomiska relationer mellan barn och föräldrar. Tidigare forskning har också visat att familjens relationer kan äventyras av att leva i fattigdom och den press i att möta barnets behov som detta innebär. Livssituationen kan skapa konflikter och frustration vilket för barnet kan medföra oro och stress (Attree, 2004). De yngre eleverna som fick se filmer från Rädda Barnens *Fattigskolan* resonerar kring den film som skildrar hur en pojke med trasig cykel inte berättar för sin pappa eftersom det kostar pengar att laga cykeln (*Fattigskolan Lektion 1 - Låt trasigt vara trasigt, Rädda Barnen*). I intervjuerna resonerar Emma och Lisa om anledningen till att han inte berättar för sin pappa.

Moderator: Ja jag tänkte just på det. Varför berättar han inte? Vad tror ni hänger ihop...

Lisa: Vissa kanske... Pappa kan bli jättearg på honom... Ändå han säger att pappa säger att det måste gå till viktigare saker som till exempel mat och hyran och så.

Emma: Man han kanske känner sig rädd, för att jag skulle också känna mig rädd om jag gjort någonting, kanske tagit sönder någonting. Det har aldrig varit meningen liksom men de kan ändå bli arga. Det kostar mycket pengar och jag tror även att hans pappa... Han kanske bara lever med sin pappa och att de kanske är lite pengar eftersom att det är en förälder. *För så har jag också för att man vet att pengarna inte räcker till allt. Och man vill inte fråga: kan vi köpa det här, snälla? Man följer bara med och är tyst. Då om man har haft sönder någonting vill man inte säga det efter att de kan bli jättearga.*

Moderator: Vad tänker du då Lisa?

Lisa: Jag tänker att det är väldigt dåligt att han är rädd för sin pappa. Det kanske är såhär att flera barn är rädda för sin pappa för att de ska bli jätterädda för att man tagit sönder något, exempelvis sin cykel.

Det är tydligt att Emma och Lisa har erfarenheter som liknar pojkens i filmen. Emmas har lärt sig att inte be om saker eftersom att pengarna inte räcker till i familjen. Det är troligt att hon lever med en av sina föräldrar, då hon gör den tolkningen av pojkens situation ("han kanske bara lever med sin pappa"). Hon vet att det innebär att det inte finns pengar över till extra utlägg, som att laga en trasig cykel. Att ha sönder värdefulla ägodelar som en cykel kan också orsaka spänningar i familjen och göra att föräldern blir "jättearg". Emmas erfarenhet har lärt henne att bara följa med och vara tyst. Även Lisa kan relatera till att barn kan vara rädda att berätta om en trasig cykel för sina pappor. Att undvika att berätta för en förälder att cykeln är trasig eller att inte be om något för att det är brist på pengar, innebär att barn tar ansvar för föräldrars känslor och reaktioner. Det kallar Stina Fernqvist (2012) för ansvarstrategier vilka handlar om att just vårda nära relationer i barnens liv. Även Björn, Frida och Vendela pratar om samma filmsekvens och ger exempel på ansvarsstrategier i sina resonemang:

Frida Han kanske inte vill att hans föräldrar typ... hans pappa till exempel för att de hade ju inte... de var tvungna att lägga pengarna på mat och såna saker, viktiga grejer som han sa, och då om han kommer och säger min cykel är trasig så kanske *pappan blir ledsen* eller så och ba "vi kunde inte köpa en ny cykel för vi måste lägga pengar på såna saker..."

Vendela *Eller om föräldern blir orolig* och vill göra allt för sitt barn och så blir det ba "nej jag vill inte bara för min cykel jag vill hellre ha mat och sånt där." (vår kursivering)

Vendela och Fridas menar att pojken i filmen kanske vill bespara pappan den känslomässiga pressen av att behöva lägga pengar på att laga cykeln. Eleverna sätter sig alltså in i föräldrarnas situation och tar ansvar för föräldrarnas känslor. Det eleverna i Örebro berättar visar även tidigare forskning. Andra forskare har visat att barn är medvetna om och oroar sig för sin familjs ekonomiska situation, samt tar ansvar för sin egen och familjens ekonomiska utsatthet (Walker m.fl 2008; Davis m.fl, 2008; Harju & Thorød 2011; Spyrou, 2013). Barn till ekonomiskt utsatta föräldrar har en hög förståelse för familjens ekonomiska situation, för sina föräldrars behov och för familjens ekonomiska begränsningar (Walker m.fl 2008; Harju & Thorød 2011). Baserat på föräldrarnas möjligheter och begränsningar tar barnen ansvar genom att försöka förändra sin egen och familjens situation eller anpassa sig till den genom att inte be om saker som de vill ha eller aktiviteter de vill delta i på grund av en medvetenhet kring familjens ekonomiska situation (Davis m.fl 2008). Även Spyrou (2013) har i sin studie sett att en del barn undviker att fråga om pengar eller andra saker från sin ensamstående förälder eftersom de är medvetna om att föräldern inte har råd med dem.

Att förlita sig på kompisar

Att inte kunna förlita sig på sina föräldrar för att få hjälp med ekonomiska åtaganden kan leda till att barn och unga förlitar sig på varandra istället. Det bygger i sin tur på goda sociala relationer, vilket Alexander pekar på när han säger: ”Om hon har en riktigt bra vän så kan hon berätta det här då kanske vännen kan hjälpa henne eller nått, samla in pengar och sånt”. Eleverna med egen erfarenhet av ekonomisk utsatthet svarar med självklarhet att problem som att inte ha badkläder löses genom att låna av kompisar och släktingar:

Moderator	Vad tänker ni om att saker och ting kanske kostar pengar eller liksom att en del kostar för att man ska kunna vara med i skolan och så där.
Adrian	Jag tänker att <i>man borde mer dela åt varandra</i> på ett smart sätt.
Alexander	Det kanske man kanske.. om man ska åka på simskola och man kanske har två par badbyxor då <i>kan man dela</i> .
Moderator	Det är ju jätteschysst.
Alexander	Att om man har en hemma så tar man med sig den om någon skulle vilja ha.
Sabina	Eller ifall någon kanske glömmer ett mynt till skåpet <i>så lånar en kompis ut</i> .
Moderator	Brukar ni göra sånt eller?
Adriana	<i>Jag gör det väldigt ofta</i> .
Alexander	<i>Det händer väldigt mycket</i>

Sabina har varit med om att kompisar lånar ut pengar och Adriana och Alexander har själva lånat kompisar pengar. Marit som är lite äldre än Adrian, Adriana, Alexander och Sabina, beskriver ett tillfälle när hon hjälpte en kompis ekonomiskt i en situation som mycket liknar den som beskrivs i filmen *Inga pengar (15 år – Mitt liv, svt)*:

Moderator	Kände ni igen det som hon beskrev på något sätt? Är det något som ni liksom känner igen från kompisar eller från några i skolan, eller?
Jens	Nej, inte...
Marit	Jag har en kompis, hon har heller inte liksom möjlighet att hänga med överallt. På grund av att det inte har några pengar. Men även ... det är ju också för att, soc är inblandat. Och då får hon avstå. Men däremot brukar jag liksom lägga ut pengar till henne. Och liksom ge ifrån min pengar till henne, och så liksom häng med i alla fall, det är lugnt å så. Men det är inte alla som gör det.
[...]

- Moderator Kan du ge något exempel på någonting som du, där du har gett pengar så, där, där hon kunde följa med, din kompis?
- Marit Ehm, till exempel till Stockholm. När vi alla skulle åka till riksdagen och så med skolan. Och då liksom, eftersom de inte hade så mycket pengar till tåg och buss så, fick vi liksom betala vår tågbiljett. Och eftersom hon ville hänga med verkligen, så sa jag till henne att jag kunde betala det.
- Moderator Mm, mm, mm. Men det var ingen vuxen som var inblandad i det där utan det skötte ni?
- Marit Nej, jag gav henne från mina egna pengar.

Marits kompis ville verkligen följa med på resan till riksdagen men då familjen fick försörjningsstöd från Socialtjänsten fanns inte möjligheten för hennes familj att betala tågbiljetten. Marit hade då det ekonomiska utrymmet att betala för sin kompis och ett ovanligt exempel på hur barn kan stötta varandra med en förhållandevis stor summa pengar. Dock är det inte säkert att alla barn som lever i ekonomisk utsatthet har goda sociala relationer. I Hjalmarsson och Moods (2015) studie framgår att de elever som kommer från familjer med de lägsta inkomsterna har i genomsnitt färre kompisar än andra elever. Elin Olsson (2006) har visat statistiska samband mellan ungdomars ekonomiska tillgångar och deras sociala relationer, där hon bland annat kommer fram till att ungdomar ekonomiska status inte enbart beror på familjens tillgångar utan att deras egna ekonomiska relationer (genom släktingar och vänner) och deras egna inkomster (genom arbete) behöver beaktas. I beräkningen av ungdomars ekonomiska tillgångar menar Olsson (2006) ska inte bara månadspeng ingå utan även ekonomisk marginal. Det definierar Olsson som möjligheten att få fram 100 kr på 24 timmar. Detta går emot allmänna antaganden om att barns fattigdom enbart beror på föräldrarnas ekonomiska situation. Att ha tillgång till egna ekonomiska medel är det alltså viktigt för ungdomarna.

Att få upp ögonen för fattigdom

I gruppen elever som har väldigt liten erfarenhet av ekonomisk utsatthet kommer beskrivningarna i filmerna som något av en chock för flera av dem, då de tidigare inte har tänkt på att en fattig person är någon som de skulle kunna identifiera sig med. Dock berättar Josefin om att de i dennes familj ägnar sig åt välgörenhet, genom att skänka julklappar:

- Josefin Jo jag tänker på det eftersom man kan ge bort, typ till ju, och då har vi gjort det så då vet man att det finns fattiga barn i Sverige.
- Moderator Ni har gett julklappar?
- Josefin Ja, så då vet man att det finns barn som inte får. Då fattar man att det finns barn som inte har något.

Som framgår av Josefins resonemang så innebär välgörenhetsinsatsen inte att hon egentligen funderat över vilka dessa barn är som mottar julklapparna. Intervjuerna blir för dessa elever och ungdomar ett tillfälle att reflektera över hur de själva lever. när de diskuterar filmen *Mitt liv – Utan pengar*:

- Håkan: *Man inser att man är egoistisk... Alltså man har tillgångar, men när du inser att du inte får göra en enda sak. Då kanske man blir arg men man borde förstå att hon inte kan göra något åt det.*
- Nils: Jag känner mig så jävla bortskämd också
- Håkan: Ja precis... Vi sitter där åhh. Det är inte bra det.

Bara att se filmerna och att diskutera frågan om barnfattigdom gör att Håkan och Nils upptäcker sina egna positioner och att alla inte har samma ekonomiska förutsättningar som de själva. Att

tänka över den egna situationen är en öppning som kan leda till förändrade beteenden. Sanna kommer själv med förslaget att hon skulle kunna återvinna sina kläder:

Sanna Tänk om vi skulle, istället för att slänga de här jeansen som blivit lite trasiga eller för små, att vi kan ge dem till någon så här Röda korset eller att någon får dem.

Det är tydligt i intervjuerna att eleverna oavsett erfarenhet av ekonomisk utsatthet har ett starkt solidaritetspatos och de har ett intresse för att diskutera frågor som har att göra med ekonomiska förutsättningar, hur sociala relationer relaterar till kläder, utseende och statussymboler. Filmer som *Mitt liv – utan pengar* och andra beskrivningar av hur barn och ungdomar lever i Sverige kan vara en grund för att diskutera frågor som berör många delar av elevernas vardag och om hur de förhåller sig till konsumtion och ekonomiska förhållanden.

Avslutning

Fattigdom definieras inom forskning och policy som antingen absolut eller relativ, vilket även eleverna i Örebro ger exempel på. Enligt de intervjuade eleverna anser de flesta att fattigdom är osynligt i Örebro och att om det finns så drabbar det någon annan. I de fall då eleverna beskriver en synlig fattigdom handlar det om tiggare och uteliggare eller hänvisas till vissa bostadsområden i kommunen. Detta känns igen från tidigare forskning som visar att ett sätt att hantera ekonomisk utsatthet är att distansera sig från den, vilket gör den egna situationen mer uthärdlig. Enligt eleverna i studien kan fattigdom bero på föräldrars arbetslöshet och sjukskrivning, men kan också relateras till migration. Det är dock viktigt att skilja på temporär och kronisk fattigdom. Då den ekonomiska utsattheten har varat i mer än sju år av barnets liv räknas den som kronisk, vilket i huvudsak drabbar barn med invandrarbakgrund. För barn till ensamstående mammor eller föräldrar som tillfälligt förlorar arbetet är det vanligare att den ekonomiska utsattheten är temporär och övergående. Begreppet fattigdom är inte en neutral ekonomisk term, då det stigmatiserar människor genom att det används av icke-fattiga för att beskriva en grupp människor som inte själva har möjlighet att uttrycka sig (Krumer-Nevo & Benjamin 2010). ”Man får upp bilder i huvudet, så här, hur kan det vara att inte ha liksom pengar, kläder och så här”, säger Adriana som går på Skola A. Alla elever som deltar i studien har en ganska tydlig men också mångfacetterad bild av vad fattigdom innebär. Den absoluta fattigdomen symboliseras av tiggaren. Den extrema fattigdom som eleverna har som mått på absolut fattigdom är väldigt ovanlig i Sverige, framför allt bland svenska medborgare. Efterhand beskrivs dock en allt mer komplex syn på fattigdomen. Genom att följa resonemanget är det möjligt att upptäcka hur fattigdomen är något som ligger långt ifrån vissa elevers erfarenheter medan andra elever har upplevt eller lever i ekonomisk utsatthet. Genom att undersöka vilket symboliskt kapital som barnen relaterar till framträder en bild av att fattigdom är något mer än vad som kan mätas i absoluta eller relativa mått. Den ekonomiska situationen påverkar relationen till föräldrar och övriga familj, där en ekonomisk utsatthet leder till att barn inte har möjlighet att inta en position där allt ekonomiskt ansvar tas av föräldrarna. Barn kan därför anses vara fattiga i sin egen rätt, vilket gör det relevant att tala om *barns fattigdom* snarare än *barnfattigdom*.

Ekonomisk utsatthet kan inte förstås utan att också förstå konsumtionens roll i samhället. Konsumtion ingår som en del av barns identitetsskapande, både på gruppnivå och individuellt då vi i dag lever i ett konsumtionssamhälle. Konsumtion är också relationsskapande, både mellan barn men också mellan barn och föräldrar. Vissa konsumtionsvaror så som kläder och mobiltelefoner spelar stor roll i barns och ungdomars liv då de symboliserar status och konsumtionsmöjligheter. I intervjuerna är det tydligt hur kläder är ett sätt för barn och ungdomar att presentera sig själva, men det utgör också grund för att jämföra sig med andra. Kläder och specifika märken signalerar vilka förutsättningar barn och unga har att konsumera, och eleverna i studien visar upp god kunskap om vilka märken som symboliserar högre status än andra. Kläder kan vara en anledning till att vissa barn utsätts för mobbning och barn kan uppleva en klädpress för att passa in i gruppen. Det spelar också roll hur de används, då det finns ett socialt tryck på att inte klä sig i samma kläder varje dag utan att ha möjlighet att variera sig. Kläders funktion kan inte skiljas från deras symboliska värde. Barn som lever i ekonomisk utsatthet kan uppleva att de blir bortskämda av sina föräldrar som vill kompensera och normalisera situationen för barnen. Barnen beskriver att trots familjens ekonomiska utsatta delar med sig av det man har till andra barn och syskon. Att leva i fattigdom handlar om bristande valfrihet och handlingsutrymme. Den definitionen ger både eleverna i studien och nobelpristagaren, professor Amartya Sen, som också menar att fattigdom syns och påverkar

människor olika beroende på vilken kontext de lever i. Materiella tillgångar har inte bara ett symbolvärde utan leder också till ett ökat handlingsutrymme. Bristen på materiella tillgångar märks mer i vissa sammanhang än andra, då materiella tillgångar är resurser i det sociala samspelet och kan resultera i antingen gemenskap eller uteslutning. Fritidsaktiviteter är en utgångspunkt för barns sociala relationer och det kan vara svårt för barn att vidmakthålla sociala relationer om de inte går på samma skola eller deltar i samma fritidsaktiviteter som sina kamrater. Att ha begränsade möjligheter att ta sig till organiserade verksamheter, kan också vara ett hinder för barn att delta i fritidsverksamheter. Fritidsaktiviteter erbjuder också barn från ekonomiskt utsatta hushåll en möjlighet att dels träffa barn och unga som har en liknande situation vilket kan skapa gemenskap, del skapa nätverk och kontakter med andra vuxna förebilder och skapa ett samhällsengagemang. Därmed kan fritidsaktiviteter anses vara skyddande mot andra sociala risker. Även en väldigt låg summa kan verka utestängande för barn och ungdomar från ekonomiskt utsatta familjer.

Det allmänna konsumtionsmönstret i Sverige följer den allmänna inkomstutvecklingen. När det blir fler eller färre som hamnar under ett relativt fattigdomsstreck, säger detta samtidigt att det blir fler eller färre som riskerar att ställas vid sidan av, som inte har råd att konsumera och göra sådant som de flesta andra ser som självklarheter. Fattiga i dagens Sverige lever på helt andra ekonomiska och sociala villkor än majoriteten. Gapet till medelinkomsttagare har dessutom ökat i takt med att Sverige blivit rikare (Halleröd 2010). Zelizer påpekar att förändringen av barns roll i familjen utifrån ett ekonomiskt perspektiv inneburit att barns pengar, från att ha varit ett substantiellt bidrag till familjens hushållning övergått till att bli en symbolhandling varigenom "economically useful children remain the exception" (Zelizer 1994: 214). Trots det uttrycker flera av barnen en önskan om att kunna underlätta den ekonomiska situationen genom att själva bidra med extraarbete och att de är medvetna om begränsningarna som barnpositionen medför. I intervjuerna aktualiseras också barnens medvetenhet om föräldrarnas strategier för att hemlighålla den ekonomiska situationen, eller åtminstone aktivt undvika att göra barnen delaktiga.(Fernqvist 2012). Den amerikanske socialantropologen Chin (2001) upptäckte när hon tog ut sammanlagt 22 barn (var och en för sig eller i par) på en shoppingtur. De fick 20 dollar att spendera fritt. Hon fann ett gap mellan barnens abstrakta önskemål och praktisk handling, d.v.s. mellan vad de önskade sig och vad de faktiskt köpte. Trots att de var mycket medvetna och berättade om vilka märkeskläder och skor som var "inne", visade de inte det minsta intresse av att själva köpa dessa. Istället köpte de saker till sig själva som de verkligen behövde. Majoriteten köpte också saker till föräldrar, syskon och vänner.

Skolan är en arena för barn och ungdomar att jämföra sig där statussymboler och konsumtionsvaror återspeglar deras olika ekonomiska förutsättningar. Eleverna som deltar i studien anser att skolan bör vara gratis och att aktiviteter som kostar pengar inte bör organiseras av skolan. På en av exempelskolorna finns utrustning och idrotts- och simkläder att låna för eleverna vilket gör att alla kan delta i alla aktiviteter som organiseras. På den andra exempelskolan har aktiviteter organiserats där föräldrarna förväntas bidra. Det gör att vissa elever inte kan delta i den aktuella aktiviteten och även om skolan ordnar aktiviteter som inte kostar, är eleverna eniga om att det som kostar är roligare. Eleverna som inte kan delta utestängs inte enbart från aktiviteten i sig utan även från det sociala samspelet som följer på aktiviteten. På skolan framkommer också att det finns en förväntan om att alla föräldrar har en möjlighet att bidra och att eleverna har efterfrågad utrustning. Det gör också att eleverna tror att alla har samma förutsättningar att delta som de själva. Eleverna i studien anser att skolan i för liten utsträckning pratar om barnfattigdom och att det är ett problem. Eleverna anser att skolan har en möjlighet att vara mer inkluderande genom att belysa elevers olika förutsättningar. Att samtala om elevers olika ekonomiska förutsättningar ger dem en möjlighet att förstå och respektera varandra. Dock får inte samtalet ske under sådana former så att det verkar utpekande

för enskilda elever. Skolan är en arena i samhället för att mötas över sociala gränser (Sandberg 1998). Det är en mötesplats inte bara för individer med olika etnicitet och bakgrund utan också ett möte mellan ungdomskultur och vuxenkultur (Fredriksson & Wahlström 1997). Om skolan slutar att fungera som en mötesplats och blir mer homogen vad gäller elevernas etnicitet och socioekonomiska bakgrund försvinner mötet med elever från en annan bakgrund och nationella exempel visar att eleverna i olika skolor då lever i helt olika sociala världar (jmf. Karsten 1998).

Skolan är kärnan i det moderna utbildningssystemet och kan ses som en institution som har konstruerats med bestämda mål och motiv för ögonen såsom utbildning, socialisering av nya samhällsmedborgare, kunskapsöverföring samt inordning i arbetsmarknaden och i det högre utbildningssystemet(...) Barns olika sociala världar ska helst gripa in i varandra. Ett sådant samspel underlättar för barn att röra sig i olika världar och reflektionsförmågan skärps om de får möjlighet att överföra erfarenheter från en social arena till en annan. (Nielsen-Schjellerup 2006, sid 21-24)

Trumberg (2011) beskriver en utveckling där elevsammansättningen i skolorna blir alltmer mer homogen och skolan som mötesplats mellan olika etniska och sociala grupper har påverkats negativt. Segregationen ökar fortare i skolorna än i bostadsområdena, vilket kan bero på att det är lättare att byta skola än att byta bostadsområde. Denna utveckling leder till en mer segregerad skola och skolan som mötesplats och integrationsarena har därför försvagats.

Barns och ungas ekonomiska situation möjliggör och begränsar deras handlingsfrihet genom att ekonomin kan ge dem möjlighet att delta i aktiviteter, där aktiviteten i sig utgör en del, men där den sociala gemenskapen är minst lika viktig. Men ekonomin kan också begränsa barnens möjligheter och kan leda till social exkludering och mobbning. Sociala relationer påverkas av barnens ekonomiska situationer vilket framkommit i intervjuerna. Fattigdom handlar ur barnens perspektiv mycket om vad som förmedlas genom symboliska uttryck som kläder, mobiltelefoner, smink och sportutrustning. Fattigdomen blir märkbar genom de konsekvenser den får för barns och ungas sociala relationer. Många av de intervjuade eleverna anser också att barn i ekonomisk utsatthet borde kunna förlita sig på sina vänner för att få hjälp och att de bör kunna berätta för sina föräldrar om situationen. Detta resonemang bygger på att barnen har goda relationer både till sina föräldrar och till andra barn. Från forskning vet vi dock att många barn har bristande sociala relationer och svårt utsatta för mobbning i skolan. En konsekvens av detta resonemang är att barn med få goda vänner och som dessutom lever under ekonomiskt utsatta förhållanden kan uppleva en större utsatthet då de har få personer i sitt sociala nätverk att vända sig till. Barnen berättar också själva om hur de inte ber om saker eller skulle berätta om något gått sönder av rädsla för att en förälder blir arg. Ekonomiska tillgångar påverkar alltså barnens möjligheter att delta i sociala aktiviteter som är en viktig del av deras identitetsskapande. Men redan etablerade sociala relationer påverkar också barnens deltagande i aktiviteter. Att ha tillgång till samma konsumtionsvaror och att kunna delta i samma sociala aktiviteter bidrar till ungdomarnas känsla av gemenskap men också att höra till och vara en del av samhället.

Barn och ungdomar har olika strategier för att hantera ekonomisk utsatthet. Det kan handla om att dryga ut de ekonomiska medlen genom att själv jobba eller spara pengar. Men framför allt kan det handla om att visa förståelse för och acceptera föräldrars oförmåga att betala vissa saker. Eleverna i studien vittnar om att alla barn inte kan förlita sig på sina föräldrar utan att de ”följer med och håller tyst”. Eleverna beskriver också att de tar ansvar för och behöver hantera sina föräldrars känslor kring ekonomisk utsatthet, vilket även tidigare forskning beskriver. Vissa elever har dock kunnat förlita sig på kompisar som har möjlighet att dela med sig eller betala för dem. Insatser för att bekämpa barnfattigdom utgår alltid från den förklaringsmodell som används för att förstå fattigdom (Schietecat et al 2015). Det spelar alltså roll om fattigdom anses bero på strukturella faktorer eller om det härleds till individers förutsättningar och val. I

Europa, liksom i Sverige är förklaringsmodellen för fattigdom liksom mycket annan social utsatthet, att det tillskrivs individers förutsättningar att hantera sin situation (Schiettecat et al 2015). Att ensidigt fokusera på individuella faktorer gör att strukturella ojämlikheter hamnar i skymundan. Synen på fattigdom och insatser för att motverka fattigdom är i grunden politiska ställningstaganden och att fokusera på individers ansvar och resurser riskerar att avpolitiserar frågan (Schiettecat et al 2015). Att effektivt motverka barns fattigdom görs bäst genom att se att det finns både strukturella och individuella faktorer som leder till att barn lever i ekonomisk utsatthet. Därmed behöver insatser också utformas för att både bekämpa strukturella orsaker till att barn lever i ekonomisk utsatthet, och ge människor verktyg för att själva påverka sin situation till det bättre.

Rekommendationer

- o Skolan är en tänkbar mötesplats för barn och ungdomar från olika områden, men riskerar också att bidra till olikheterna. Det är därför lämpligt att skapa många och varierande mötesplatser för barn och ungdomar från olika områden.
- o Skolan har möjlighet att verka för att synliggöra ekonomisk utsatthet och att inte spä på bilden av att fattigdom enbart finns i Afrika. Det är lämpligt att ta fram ett utbildningsmaterial liknande de filmer som visades i den här studien för att diskutera ekonomiska förutsättningar.
- o Skolan har möjlighet att verka för att öka förståelsen och respekten för att alla elever inte har samma förutsättningar. Det är lämpligt att alla skolor oavsett bostadsområdets ekonomiska förutsättningar erbjuder utrustning till alla och att aktiviteter inte organiseras som kostar pengar.
- o Barn och ungdomar påverkas av den allmänna synen på bostadsområden. Det är lämpligt att verka för att ändra synen på ekonomiskt utsatta bostadsområden och att verka för att barn och unga från hela kommunen har anledning och möjlighet att lära känna dessa områden.
- o Även väldigt små summor kan verka utestängande och fritidsaktiviteter ökar barns och ungas sociala nätverk men ger också kompetenser och en samhällsanknytning. Det är lämpligt att erbjuda stöd till ekonomiskt utsatta familjer så att deras barn utan kostnad kan delta i fritidsaktiviteter. Vidare är det lämpligt att ombesörja att organiserade fritidsaktiviteter arrangeras i eller i närheten av barnens bostadsområden för att stimulera och göra det möjligt för så många som möjligt att delta. Det är också lämpligt att föra en diskussion med idrotts- och kulturföreningar om dolda kostnader och hur de kan sänka kraven på utrustning och ekonomiskt stöd från föräldrar.
- o Det är viktigt att hela familjen stötts genom välfärdsinsatser, men att dessa också distribueras inom familjen. Det är därför lämpligt att försörjningsstöd och rådgivande verksamhet uppmärksammar barns och ungdomar situation i ekonomiskt utsatta familjer. Det kan handla om att samtala med vårdnadshavare men också med barnen själva.
- o Ett sätt att stötta barn och ungdomar i ekonomiskt utsatta familjer är att se till att de får tillgång till egna ekonomiska resurser. Det är därför lämpligt att stötta

ungdomar från ekonomiskt utsatta familjer genom att kommunen erbjuder feriearbeten till just dessa ungdomar.

- Det är viktigt att identifiera och stötta de familjer som riskerar att hamna i kronisk fattigdom. Alltså familjer med låg utbildning. Det är därför lämpligt att utforma insatser direkt riktade till dessa familjer. Ett sätt kan vara att motivera och öppna fler vägar till utbildning. Genom att öka utbildningsnivån minskar risken för ekonomiska problem. Här finns fler exempel på riktade utbildningsinsatser till barn och unga från studieovana miljöer exempelvis Linje 14 (se <https://www.oru.se/samhalle-och-naringsliv/skola/breddad-rekrytering/linje-14/>). Ett fortsatt arbete i denna riktning kan fungera förebyggande och därmed minska barnfattigdomens mer långtgående effekter bland barn och unga.

Referenser

- Aaboen Sletten, M (2011) Limited Expectations? How 14–16-Year-Old Norwegians in Poor Families Look at Their Future. *Young* 19 (2): 181-218
- Alanen, L. (1992). "Women's Studies/Childhood Studies: Parallels, Links and Perspectives", Mason, Jan & Fattore, Toby (red) *Children Taken Seriously. In Theory, Policy and Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Attree P. (2004) Growing up in disadvantage: a systematic review of the qualitative evidence. *Child: Care, Health and Development* 30 (6): 679–689
- Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) *Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet*
- Bauman, Z. (2008). *Konsumtionsliv*. Göteborg: Daidalos.
- Ben-Arieh, A. & Frønes, I. (2011) Taxonomy for child well-being indicators: A framework for the analysis of the well-being of children. *Childhood*. 18(4): 460-476
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Chin, E. (1999) Ethnically Correct Dolls: Toying with the Race Industry. *American Anthropologist* 101 (2):305–321
- Chin, E. (2001). *Purchasing Power. Black kids and American Consumer Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Corsaro, W.A. (2005). *The sociology of childhood*. (2. ed.) Thousand Oaks: Pine Forge Press
- Croghan, R., Griffin, C., Hunter, J & Phoenix, A. (2006) Style Failure: Consumption, Identity and Social Exclusion. *Journal of Youth Studies*. 9 (4): 463-478
- Dahlberg, M., Edmark, K., Hansen, J. & Mörk, E. (2008). *Fattigdom i folkhemmet*. Stockholm: SNS förlag
- Daly, Mary & Leonard, Madeleine (2002). *Against all odds. Family life on a low income in Ireland*. Dublin: Combat Poverty Agency.
- Davies, B., Davis, E., Cook, K., & Waters, E. (2008). Getting the complete picture: Combining parental and child data to identify the barriers to social inclusion for children living in low socio-economic areas. *Child: Care, Health and Development*. 34 (2): 214 – 222.
- Due, P., Merlo, J., Harel-Fisch, Y., Damsgaard, M. T., soc, M. S., Holstein, B. E., ... & de Matos, M. G. (2009). Socioeconomic inequality in exposure to bullying during adolescence: a comparative, cross-sectional, multilevel study in 35 countries. *American Journal of Public Health*, 99(5), 907-914.
- Elliott R. & Leonard C. (2004). Peer pressure and poverty: exploring fashion brands and consumption symbolism among children of the 'British poor', *Journal of Consumer Behaviour*, 3(4): 347-359.
- Entwhistle, J. (2001) The dressed body. I Entwhistle, J. & Wilson, E. (red) *Body Dressing*. Oxford: Berg.
- Fernqvist, S. (2012) Barns strategier och ekonomisk utsatthet - knappa resurser som utgångspunkt för en förhandling av positionerna i familjen. *Sociologisk Forskning* 49 (3): 173-188
- Fernqvist, S. (2013a). Barns strategier och ekonomisk utsatthet – knappa resurser som utgångspunkt för en förhandling av positionerna i familjen. (Diss.) Uppsala; Uppsala universitet
- Fernqvist, S., (2013b). Joining in on Different Terms - Dealing with Poverty in School and among 'Peers', *Young* 21(2): 155-171
- Fredriksson U. & Wahlström P. (1997) *Skola för mångfald eller enfald – om interkulturell undervisning*, Legus förlag, Stockholm 1997
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity press.
- Hakovirta, M. & Kallio, J. (2016) Children's Perceptions of Poverty. *Child Indicators Research*. 9 (2): 317–334
- Halika, M. & Webleya, P. (2011) Adolescents' understanding of poverty and the poor in rural Malaysia. *Journal of Economic Psychology*. 32 (2): 231–239
- Halldén, G. (2003). Barnperspektiv som ideologiskt och/eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8(1-2), 12.
- Halleröd, B. (2012) Vem är fattig i Sverige? *Framtider*. 1: 18-21
- Harju, A., & Thorød, A. B. (2011). Child poverty in a Scandinavian welfare context - from children's point of view. *Child indicators research*, 4(2), 283-299.

- Harju, A., (2008). *Barns vardag med knapp ekonomi – En studie om barns erfarenheter och strategier*, Acta Wexionensia nr 137/2008, (Diss), Vårdvetenskap och socialt arbete, Växjö university press, Växjö
- Hjalmarsson, S., & Mood, C. (2015). Do poorer youth have fewer friends? The role of household and child economic resources in adolescent school-class friendships. *Children and Youth Services Review*, 57, 201-211.
- Inspektionen för socialförsäkringen (2012:7) *Långtidssjukfrånvaro hos föräldrar och deras barn*. En rapport från Inspektionen för socialförsäkringen. Rapport 2012:7
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Johansson, B. (2005). *Barn i konsumtionssamhället*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag.
- Jonsson, J. O. (2001). Ekonomiska och materiella resurser. I SOU 2001:55, *Barns och ungdomars välfärd*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag.
- Jonsson, J.O & Östberg, V. (2004). Resurser och levnadsförhållanden bland ekonomiskt utsatta 10-18 åringar: Analys av Barn-LNU och Barn-ULF. I Ds 2004:41, *Ekonomiskt utsatta barn*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Karsten L (1998) ” Growing up in Amsterdam: Differentiation and segregation in children´s daily lives” *Urban Studies*, vol. 35, no.3:565-581
- Kehily, M.J. (2009). *An Introduction to Childhood Studies*. Open University.
- Kofoed, J. (2008). Appropriate Pupilness Social categories intersecting in school. *Childhood*, 15(3), 415-430.
- Krumer-Nevo, M. & Benjamin, O. (2010) Critical Poverty Knowledge: Contesting Othering and Social Distancing. *Current Sociology*. 58 (5): 693-714
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lalander, P. & Svensson, B. (red.) (2014). *Perspektiv på social utsatthet*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsen, C.A. (2006). The institutional logic of welfare attitudes: how welfare regimes influence public support. Aldershot: Ashgate.
- Leijonhufvud, M.(2014). Barns bästa eller vuxnas intresse – hur gör vi när vi måste välja? I Cederborg, A-C. & Warnling-Nerep, W. (reds.) *Barn rätt*. En antologi. Stockholm: Norstedts Juridik
- Lindgren, C. (2006). En riktig familj. Adoption, föräldraskap och barns bästa 1917-1975. Stockholm: Carlssons förlag
- Lindquist & Sjögren Lindquist (2010) The dynamics of child poverty in Sweden. *Journal of Population Economics*. 25 (4): 1423–1450
- Lundberg, A. (2009). *Principen om barnets bästa i asyprocessen - ett konstruktivt verktyg eller kejsarens nya kläder?*. Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM).
- Melander, C. (2009). Inom transnationella och lokala sociala världar: om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier bland svensksomalier. (Diss) Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Middleton, S.; Ashworth, K & Walker, R (1994). *Family Fortunes: Pressures on Parent and Children in the 1990s*. London: CPAG.
- Morgan, M., Gibbs, S., Maxwell, K., and Britten, N. (2002). Hearing children's voices: methodological issues in conducting focus groups with children aged 7-11 years. *Qualitative Research* 2002 2(1): 5-20
- Näsman, E. & Ponton von Gerber, C. (1996). *Mamma pappa utan jobb*. (1. uppl.) Stockholm: Rädda barnen.
- Näsman, E., Ponton von Gerber, C. & Fernqvist, S. (2012). *Barnfattigdom: om bemötande och metoder ur ett barnperspektiv*. Stockholm: Gothia.
- Nielsen-Schjellerup H. (2006) *Gemenskap och utanförskap – om marginalisering i skolans värld*, Liber, Stockholm 2006
- Öia, Tormod; Skevik Grødem, Anne & Olve Krange (2006). *Fattige innvandrerbarn*. Rapport 16/06. Oslo: NOVA.
- Olsson, Elin (2007). The Economic Side of Social Relations: Household Poverty, Adolescents' Own Resources and Peer Relations. *European Sociological Review* 23(4): 471-485
- Örebro kommun (2012) Förstudie till handlingsplan för halvering av barnfattigdomen till år 2020. Örebro kommun, Dnr: Ks 81/2012.
- Örebro kommun (2013) Handlingsplan för barn i ekonomiskt utsatta hushåll. Örebro kommun, Ks 81/2012
- Pugh, A.J. (2009). *Longing and belonging: parents, children, and consumer culture*. Berkeley: University of California Press.

- Punch, S. (2002) Research with Children. The Same or Different from Research with Adults? *Childhood*. 9 (3): 321-341
- Rauhut D., Lingärde S., Alander N., Holm C. (2006). *Om barnfattigdom – ansvar, insatser och orsaker*, Fou-rapport 2006:9, Stockholm: Stadsledningskontoret,
- Rauhut, D. (2013). Barnfattigdom – en introduktion. I Rauhut, D. (red.) *Barnfattigdom*. Lund: Studentlitteratur
- Ridge, T. (2006). Negotiating Childhood Poverty: Children's subjective experiences of life on a low income, *Children's Welfare Bind 1*, COST ACTION 19A, pp. 161-181.
- Ridge, T. (2007) It's a Family Affair: Low-Income Children's Perspectives on Maternal Work. *Journal of Social Policy*. 36 (3): 399-416
- Ringbäck Weitofa, G., Hjerna, A., Batljanc, I. & Vinnerljunga, B. (2008) Health and social outcomes among children in low-income families and families receiving social assistance—A Swedish national cohort study. *Social Science & Medicine*. 66 (1): 14–30
- Salonen, T. (2011). Välfärd inte för alla. Den ekonomiska politikens betydelse för barnfattigdom i Sverige. Stockholm: Rädda Barnen
- Salonen, T. (red.) (2015). *Barnfattigdom i Sverige: årsrapport 2015*, Rädda barnen, Stockholm
- Sandbaek, Mona (red) (2004). *Barns levkår. Hva betyr familiens inntekt?* Rapport 11/04. Oslo: NOVA.
- Sandberg A. (1998) Integrationens arenor – En studie av flyktingmottagande, arbete, boende, förening -och församlingsliv i tre kommuner, Uppsala Uni-versity, Department of Social and Economic Geography.
- Sandin, B. & Halldén, G. (2003) Barns bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering. Stockholm: Symposion
- Schiettecat, T. Roets, G. & Vandebroek, M. (2015) Do families in poverty need child and family social work? *European Journal of Social Work*. 18 (5): 647-660
- Schiratzki, J. (2005). Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige: en rättsvetenskaplig undersökning. Uppsala: Iustus.
- Sen A. (1999) *Development as Freedom*. New York: Random House
- Sjöberg, J. (2013). *I marknadens öga: barn och visuell konsumtion*. (Diss.) Linköping: Linköpings universitet, 2013. Linköping.
- Sjögren A., Svaleryd, H. (2011). Nitlott i barndomen – familjebakgrund, hälsa, utbildning och socialbidragstagande, Rapport 2011:5, IFAU, Stockholm
- Skevik Grødem, A. (2008) Household Poverty and Deprivation Among Children. How strong are the links? *Childhood* 15 (1): 107-125
- Socialstyrelsen (2013). *Ekonomisk utsatthet och välfärd bland barn och deras familjer 1968–2010*. Underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2015). *Ändamålsenligt stöd till barn i familjer med missbruk och andra allvarliga svårigheter*. Delrapport från ett regeringsuppdrag. Stockholm: Socialstyrelsen
- Spyrou, S. (2013) How Single-Parent Children Speak About Poverty and Social Exclusion: Policy Implications From a Comparative, Qualitative, Cross-National Project. *Child & Youth Services* 34 (1): 64-84
- Trumberg A (2011) *Den delade skolan – segregationsprocesser i det svenska skolsystemet*, Örebro Studies in Human geography 6, Örebro universitet 2011
- UNICEF, (1989). FNs konvention om barnets rättigheter
- Uprichard, E. (2008) Children as 'Being and Becomings': Children, Childhood and Temporality. *Children & Society* 22 (4): 303–313
- Van der Hoek, T. (2001). Child poverty from a child's perspective. Personal experiences and coping strategies of Dutch poor children. Paper. Tilburg: Tilburg university
- Veblen, T. (1970 [1899]). *The theory of the leisure class: an economic study of institutions*. London: Unwin.
- Vetenskapsrådet (2011) *God forskningssed* Vetenskapsrådets Rapportserie 1:2011
- Walker, J., Crawford, K., & Taylor, F. (2008). Listening to children: Gaining a perspective of the experiences of poverty and social exclusion from children and young people of single-parent families. *Health and Social Care in the Community*. 16 (4): 429 – 436
- Ward, S. (1974) Consumer Socialization. *Journal of Consumer Research*. 1 (2): 1-14
- Wibeck, V. (2010). Fokusgrupper: om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod. Lund: Studentlitteratur

Willow, Carolyne (2001). *Bread is free: Children and young people talk about poverty*. London: Children's Right Alliance.

Zelizer, V. (1994). *Pricing the priceless child: the changing social value of children*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Internetlänkar

[www.eurostat.se http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Material_deprivation_statistics_-_early_results](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Material_deprivation_statistics_-_early_results)

[www.folkhalsomyndigheten.se, Folkhälsodata se: http://fohm-app.folkhalsomyndigheten.se/Folkhalsodata/pxweb/sv/A_Folkhalsodata/A_Folkhalsodata_d3BarnsaBarnfattigdom/Barnfattigdom.px/?rxid=4a012f3f-e513-40b1-8ae1-cd3dcc847568](http://www.folkhalsomyndigheten.se/Folkhalsodata/pxweb/sv/A_Folkhalsodata/A_Folkhalsodata_d3BarnsaBarnfattigdom/Barnfattigdom.px/?rxid=4a012f3f-e513-40b1-8ae1-cd3dcc847568)

www.unicef.se/fakta/fattigdom

www.who.org

www.SCB.se 2015 http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Sverige-lever-gott-men-risken-for-fattigdom-okar/#

www.oru.se/samhalle-och-naringsliv/skola/breddad-rekrytering/linje-14/

Örebro kommun statistikdatabas,

http://pxweb.orebro.se/pxweb/sv/Befolkning/Befolkning_Bostadsomr%C3%A5de/C222012betj2.px/table/tableViewLayout1/?rxid=4e390c6f-4103-4b31-b2f2-a6238d3087b4

Stimulimaterial

Rädda Barnen. *Fattigskolan* tillgänglig via www.raddabarnen.se/press/kampanjer/fattigskolan).

SVT. *15 Det här är mitt liv: Inga pengar* tillgänglig via www.filmochskola.se